

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2020

Adéla Rázlová

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Rizikové chování žáků 2. stupně základních škol

Bakalářská práce

Autor: Adéla Rázlová
Studijní program: B 1501
Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělání
Český jazyk se zaměřením na vzdělání
Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Tomáš Komárek, Ph.D.
Oponent práce: doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Rázlová

Studium: S17BIO27BP

Studijní program: B1501 Biologie

Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělávání, Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: Rizikové chování žáků 2. stupně základních škol

Název bakalářské práce AJ: Risky behavior of pupils of second level of elementary school

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce pojednává o rizikovém chování žáků 2. stupně základních škol. V teoretické části se zaměřuje na základní definice a pojmy jednotlivých forem rizikového chování. Pozornost je věnována také prevenci rizikového chování. Praktická část je realizována pomocí kvalitativního výzkumu, a to formou několika rozhovorů s výchovnými poradci ze školských zařízení v okrese Náchod a následným porovnáním.

Cílem praktické části mé práce je zjistit pomocí kvalitativních výzkumných metod, jaká je úroveň prevence rizikových faktorů na dvou základních školách a s jakými formami rizikového chování se učitelé na těchto školách nejvíce setkávají.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže. 2.*, aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.

MERTIN, Václav a Lenka KREJČOVÁ. *Problémy s chováním ve škole - jak na ně: individuální výchovný plán*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013. ISBN 978-80-7478-026-4.

Anotace:

Bakalářská práce pojednává o rizikovém chování žáků 2. stupně základních škol. V teoretické části se zaměřuje na základní definice a pojmy jednotlivých forem rizikového chování. Pozornost je věnována také prevenci rizikového chování. Praktická část je realizována pomocí kvalitativního výzkumu, a to formou několika rozhovorů s výchovnými poradci ze školských zařízení v okrese Náchod a následným porovnáním. Cílem praktické části mé práce je zjistit pomocí kvalitativních výzkumných metod, jaká je úroveň prevence rizikových faktorů na dvou základních školách a s jakými formami rizikového chování se učitelé na těchto školách nejvíce setkávají.

Garantující pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Tomáš Komárek, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 11.12.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité zdroje a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace:

RÁZLOVÁ, Adéla. *Rizikové chování žáků 2. stupně základních škol*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020

Bakalářská práce pojednává o rizikovém chování žáků 2. stupně základních škol. V teoretické části se zaměřuje na základní definice a pojmy jednotlivých forem rizikového chování. Pozornost je věnována také prevenci rizikového chování. Praktická část je realizována pomocí kvalitativního výzkumu, a to formou několika rozhovorů s výchovnými poradci ze školských zařízení v okrese Náchod a následným porovnáním.

Cílem praktické části mé práce je zjistit pomocí kvalitativních výzkumných metod, jaká je úroveň prevence rizikových faktorů na dvou základních školách a s jakými formami rizikového chování se učitelé na těchto školách nejvíce setkávají.

Klíčová slova: rizikové chování, šikana, záškoláctví, prevence

Annotation

RÁZLOVÁ, Adéla. Risky behavior of pupils of second level of elementary school. Hradec Králové: Faculty of Pedagogy, University of Hradec Králové, 2020

The subject of the bachelor thesis is risk behaviour of pupils at the 2nd level of primary schools. The theoretical part it is focused on basic definitions and concepts associated with individual forms of risk behaviour. The practical part has been completed using quantitative research consisting of several face-to-face interviews with educational counsellors from school organizations in the Nachod county followed by mutual comparison.

The aim of the practical part of my thesis has been to analyse using quantitative research methods what the risk factor prevention levels are practised in the two primary schools and which forms of risk behaviour their teaching associates have mostly been facing.

Key words: risky behavior, bullying, truancy and prevention

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Mgr. Tomáši Komárkovi, Ph.D. za odborné vedení práce, rady a cenné připomínky. Dále bych chtěla poděkovat výchovným poradcům a žákům za spolupráci na mém výzkumu.

Obsah

1.	Úvod.....	10
2.	Vymezení pojmu adolescence.....	11
2.1	Adolescence	11
3.	Rizikové chování.....	12
3.1	Možné příčiny rizikového chování.....	13
3.1.1	Rodina	13
3.1.2	Vrstevnická skupina.....	13
3.1.4	Volný čas.....	14
4.	Vybrané formy rizikového chování	14
4.1	Agrese.....	14
4.1.1	Směry agrese	15
4.1.2	Dělení agresí.....	16
4.2	Šikana	16
4.2.1	Stupně šikany	18
4.2.2	Aktéři šikany	19
4.2.3	Důsledky šikany	22
4.3	Kyberšikana.....	22
4.3.1	Specifika kyberšikany:.....	23
	Prostorová a časová neomezenost.....	23
4.3.2	Formy kyberšikany	24
4.3.3	Aktéři kyberšikany	25
4.4	Chování související s agresivním chováním a kriminalitou	26
4.4.1	Záškoláctví	26
4.4.2	Krádeže	28
4.4.3	Vandalismus.....	28

5.	Prevence rizikového chování	29
5.1	Primární prevence.....	29
5.2	Školní metodik prevence	30
5.3	Minimální preventivní program	30
6.	Praktická část	32
6.1	Cíl výzkumu	32
6.2	Výzkumný soubor	32
6.2.1	Postup získávání výzkumného souboru	32
6.2.2	Charakteristika výzkumného souboru.....	33
6.2.3	Základní údaje o výchovných poradcích.....	33
6.2.4	Základní údaje o žácích.....	33
6.3	Metoda získávání dat.....	35
6.4	Analýza.....	36
6.5	Výsledky výzkumu	38
6.5.1	Motivy rizikového chování	38
	Projevy rizikového chování.....	38
	Příčiny rizikového chování	41
6.5.2	Faktory ovlivňující změnu chování adolescentů.....	45
6.5.3	Shrnutí výsledků.....	49
6.6	Diskuse	51
7.	Závěr	53
	Použitá literatura	55
	Přílohy	58

1. Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám rizikovým chováním na základních školách, které je v současné době velmi diskutovaným tématem nejen na půdě školy, ale i za jejími branami. Některé školy se snaží rizikové chování řešit okamžitě, jakmile nastane, v očích veřejnosti pak díky tomuto postupu mohou být označeny právě jako školy, o kterých si veřejnost myslí, že se v nich odehrává rizikové chování ve větší míře než ve školách ostatních. Opak však může být pravdou. Školy mohou na první pohled vypadat jako bezpečné s absencí rizikového chování pouze z toho důvodu, že škola toto chování neřeší, i když se za jejich zdmi často odehrává. Neřeší ho proto, že chtějí v očích veřejnosti vypadat dobře, mohou k tomu mít nejrůznější důvody, např. nechtějí přijít o žáky. Rizikové chování je také součástí nejrůznějších diskusí v médiích a předmětem zkoumání mnohých odborných prací.

Bakalářská práce se zabývá nejprve charakteristikou období adolescence, vymezením pojmu rizikového chování, teorií rizikového chování, která popisuje jednotlivé přístupy, dále jednotlivými formami rizikového chování jako agrese, šikana, kyberšikana, záškoláctví, krádeže a vandalismus. Formy rizikového chování jsou však velmi obsáhlou kapitolou a je jich mnohem více, ve své práci se zabývám těmi, které mi přišly nejdůležitější a které se vyskytují na základních školách, kde jsem prováděla výzkum. Dalším tématem je prevence rizikového chování, která je v této oblasti velice důležitá. Každá škola si tvoří svůj preventivní program, který je zveřejněn na webových stránkách školy a každý se s ním může seznámit.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se zabývám objasněním pojmů rizikového chování, adolescence a popsáním jednotlivých forem rizikového chování.

Praktická část je realizovaná pomocí kvalitativního výzkumu, který byl proveden na dvou základních školách, a to formou rozhovorů s výchovnými poradci. Jedna ze základních škol, kterou jsem si vybrala, je škola, jejíž jsem byla devět let žákyní. Výchovných poradců se v této části ptám, s jakými formami rizikového chování se na škole setkávají a jak tyto problémy na škole řeší. Výzkum je doplněn o krátké rozhovory s adolescenty. V kvalitativním výzkumu mě zajímají motivy rizikového chování, které žáky vedly k tomuto chování.

2. Vymezení pojmu adolescence

2.1 Adolescence

Pojem adolescence můžeme charakterizovat také jako dospívání. Původ tohoto slova můžeme najít již v 15. století. Pojem vychází z latinského slova *adolescere*, tudíž vyrůst, či dospět. Jedná se o životní etapu, která je spojena s biologickým zráním, zrychlením tělesného vzrůstu a také schopností reprodukce. Nejedná se pouze o změny biologické, ale také o změny související s psychickými změnami, kdy dochází k sociálnímu zařazení jedince do společnosti (Sobotková, 2014).

Jedinec hledá jednak svou identitu, ale vyrovnává se i s proměnami, které jsou jak fyzické, tak psychické. Jedinec neustále hledá a objevuje, dochází ke zklamáním a nadějím, či jejich různých plánu do budoucna (Carr a Shale, 2010).

V tomto období se jedinec snaží o nezávislost na rodičích a má touhu po samostatnosti, kdy je u dospívajících typické, že válčí s autoritami a tím pádem může docházet k většímu výskytu rizikového chování u dospívajících, u nichž je právě toto chování přirozené (Sobotková, 2014).

Adolescenci můžeme rozdělit do 3 etap, které jsou vzájemně propojené. Jedná se o časnou adolescenci, což odpovídá věku 10 (11) – 13 let. Dále střední adolescenci, což je věk 14-16 let a poslední etapu, což je pozdní adolescence, která odpovídá věku 17-20 let, zde však věková hranice může být někdy vyšší (Macek, 2003).

Někdy se můžeme setkat i s jinými rozděleními jako například rozdělení na ranou adolescenci, která odpovídá věku 11-15 let, nazývanou též jako pubescence a pozdní adolescenci, pro kterou je typická hranice 15-20 let (Vágnerová, 2000).

Během adolescence dochází k několika proměnám, zde bych zmínila, o jaké proměny se většinou jedná. Jsou to:

- **Tělesná proměna** – velké výkyvy hmotnosti, ztráta vlasů, změna tvaru obličeje atd.
- **Proměna prožívání pubescenta** – hormonální změny jako kolísavost emocí, větší citová labilita, nepřiměřené citové reakce, emoční nevyrovnanost.
- **Rozvoj identity** – hledání a vytváření vlastní identity.

- **Rozvoj poznávacích procesů** – uvažování na jiné úrovni, stádium formálních logických situací (Vágnerová, 2000).

Právě toto období je vyznačováno zvýšenou mírou rizikového nebo delikventního chování, tímto chováním můžou pubescenti testovat okolí a jeho normy. Někteří jedinci rizikového chování zanechají a dospějí, jiní naopak mnohdy pokračují až do dospělosti v závažnějším delikventním chování. Úkolem tohoto období je vytvořit si vlastní identitu, získat samostatnost a přijmout zodpovědnost dospělého. Nezáleží na cestě, jakou jsou tyto úkoly splněny, mohou být tedy realizovány jak pomocí zdravého a sociálně přizpůsobeného chování, tak i právě pomocí rizikového chování (Vágnerová, 2000).

3. Rizikové chování

Pojmem rizikové chování rozumíme „*takové chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost*“ (Miovský et al., 2010).

Rizikové chování je velmi zkoumanou oblastí, a to nejen v pedagogice a psychologii, ale můžeme ho najít například také v kriminologii i ve speciální a sociální pedagogice. S termínem rizikové chování se objevují i další pojmy jako problémové chování, poruchy chování, disociální a antisociální chování, delikvence, kriminální chování, avšak rizikové chování chápeme spíše jako pojem, který je těmto pojmům nadřazený (Sobotková, 2014).

Rizikové chování se nezahrnuje do samotné delikvence, i když s ní bývá úzce spojeno. Někdy však bývá chápáno jako jistý předstupeň delikvence anebo jako jeden ze signálů pozdějších rizik.

Rizikovým chováním děti přímo neporušují zákon, spadají sem aktivity jako například pití alkoholu, kouření marihuany nebo záškoláctví. V mnohých zahraničních studiích jsou právě alkohol, měkké drogy a špatné výsledky ve škole, či záškoláctví uváděny jako formy rizikového chování mládeže. V některých pracích se setkáváme i s jinými formami rizikového chování, zahrnují například projevy deprese, kouření cigaret, hyperaktivitu a sexuální aktivitu. V dalších studiích můžeme mezi formami rizikového chování najít také vandalismus, použití násilí nebo nošení zbraně. Patří sem různé formy chování, která jsou negativní, jak pro jedince, tak i jeho okolí (Kruřichová et al., 2015).

Ve své práci se budu zabývat především těmi formami rizikového chování, které mi připadají být nejvíce časté a také se objevily ve výzkumu.

3.1 Možné příčiny rizikového chování

Na rozvoj rizikového chování v dospívání působí řada různých faktorů: rodina, vrstevnická skupina, volný čas atd.

3.1.1 Rodina

Rodinné prostředí je důležité ve vývoji dítěte, jelikož má převládající až určující vliv na jedince. Rodina je první místo, kam člověk přichází. Již v prvních letech života se v rodinném prostředí tvoří hlavní rysy a charakter osobnosti jedince (Vágnerová, 2014). V rodině dochází k socializaci dítěte a přenosu základních hodnot a norem společnosti. Rodiče mají na své děti dohlížet a motivovat je k žádoucímu chování, když svoji roli rodiče očekávaným způsobem neplní, může to být důvodem antisociálního chování dětí. Důležitou roli má výchova v průběhu dětství. Vliv rodiny na dítě se však s věkem postupně oslabuje a významnou roli začínají mít vrstevnické skupiny, se kterými se jedinec v různé míře identifikuje. Do souvislosti s delikvencí dětí bývá často dáována struktura rodiny, neúplné rodiny bývají často označovány jako zdroj rizika (Matoušek a Matoušková, 2011).

Pokud jsou děti vychovávány jenom jedním z rodičů, mají podle zahraničních studií více psychických i zdravotních problémů, horší výsledky ve škole, ale i více střetů se zákonem. Podle šetření NFI má nepřítomnost otce ve výchově dítěte mnoho negativních důsledků (Kraus, 2014).

Děti vyrůstající bez otce:

- mají dvojnásobnou pravděpodobnost předčasného odchodu ze školy,
- jedenáctkrát větší pravděpodobnost projevů násilného chování,
- dosahují soustavně podprůměrných známek ze čtení a matematiky,
- tvoří 72 % všech dětí v nápravných zařízeních atd. (Kraus, 2014).

3.1.2 Vrstevnická skupina

Pro jedince tohoto věku mají čím dál tím větší význam vrstevníci, kteří řeší obdobné problémy jako oni, a slouží jako jakási opora. Kamarádi poskytují jedinci zázemí, jelikož v tomto období dochází k tomu, že se uvolňují rodinné vazby a intenzita přátelství je

mnohem větší. Vrstevníci mohou mít na jedince mnohem větší vliv než dospělí a stávají se tak neformálními autoritami. Potřeba mít vztah s kamarády se objevuje na začátku puberty a to v 11-12 letech. Jedinci mají potřebu „vydobýt“ si místo mezi kamarády (Langmeier a Krejčířová, 2006). Vrstevníci jedince provázejí při přechodu z dětství do dospělosti, jsou klíčovými socializačními činiteli. Na utváření osobnosti člověka mohou mít vliv nejen pozitivní, ale i negativní. *„Dosavadní výzkum potvrdil značný vliv delikventních kamarádů na individuální delikvenci, dále, že většina delikventních činů je páchána ve skupině. Volný čas strávený mimo domov s kamarády poskytuje ideální příležitost k páchání delikventních činů.“* (Matoušek a Matoušková, 2011). Většina rizikového chování se objevuje právě v partách mezi vrstevníky. Rizikové chování se zde objevuje v podobě kouření, požívání alkoholu, drog, tento tlak je ze strany vrstevníků velmi výrazným faktorem. Rizikové prostředí často vytvářejí party a jiné sociální skupiny (Kraus, 1999).

3.1.4 Volný čas

Volný čas zahrnuje činnosti, které jsou společensky prospěšné a mohou sloužit k prevenci před rizikovým chováním. Tyto činnosti jsou přínosem pro rozvoj osobnosti. Volný čas může jedinec trávit negativními činnostmi: užíváním drog, vandalismem, požíváním alkoholických nápojů atd. (Pávková, 2008). V oblasti volného času došlo v životě mládeže k mnohým změnám. Kvalitní trávení volného času bývá finančně velice nákladné a souvisí i s ekonomickým postavením rodiny. Kultura a sport se stávají komerčními, probíhá informační revoluce, nastupují nové informační technologie. Děti tráví hodně času u televize, počítače a hojně využívají internet. Aktivity trávené tímto způsobem vedou k pasivitě a nejedná se o smysluplné využití volného času (Kraus, 2014).

4. Vybrané formy rizikového chování

4.1 Agrese

Zpočátku je důležité vymezit si rozdíl mezi pojmy agrese a agresivita. Agresivita je vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresii. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Jedná se o charakteristický znak jedince. Agrese je definována jako jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu nebo

nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit. Agrese je tedy projev agresivity v chování jedince a může mít široké spektrum projevů. Může být považována za násilné narušení práv jiného člověka, ale také za asertivní chování (Martínek, 2015).

Jiné definice tvrdí, že agrese je jednání, které je provedeno se záměrem ublížit nějaké osobě nebo ji přimět k tomu, aby vyhověla. Kromě fyzické agrese může jít o psychická či emociální zranění, jako jsou zastrašování, zostuzení, vyhrožování a podobně (Čermák, 1999).

4.1.1 Směry agrese

„Agrese je jev, kdy jedno dítě zaútočí vůči druhému, popřípadě dítě zaútočí na dospělého člověka. Tak to často je, ale není to vždy pravidlem.“ (Martínek, 2015).

Rozlišujeme 3 směry agrese:

Agrese vybitá na neživém předmětu:

S tímto směrem se můžeme ve škole často setkat, jedná se o situace, kdy si jedinec vybíjí svou agresi na školních potřebách jako pravítko, sešit, penál, žákovská knížka nebo na školním vybavení jako lavice, skříňky a nástěnky. Agrese se uvolní díky útoku na neživý předmět. Agresor může ukazovat svou fyzickou sílu, aby zastrašil ostatní a ukázal tak svou převahu (Martínek, 2015).

Agrese vybitá na zvířeti:

Pro dítě je zvíře slabším jedincem a jelikož si na spolužáka nebo učitele netroufne, v silné a emotivní agresi se stane terčem vybití zvíře nebo jeho domácí mazlíček. Agresivní chování může mít podobu tahání za ocas, cloumání, kopání či škrcení. Malé domácí mazlíčky dokážou dokonce drtit a vybit si na nich svůj vztek. Hrozí nebezpečí, že pokud včas nezamezíme těmto agresivním projevům, přenesou se tento vzorec chování do dalšího prostředí jako je například školní třída (Martínek, 2015).

Autoagrese:

Tento typ agrese jedinec směřuje proti sobě samému, nejtěžším stupněm je sebevražda, ať již „pouze“ demonstrační či dokonaná. Může se projevat sebevražedným jednáním. Díky zvyšujícímu se tlaku na děti nejsou uspokojovány základní sociální potřeby, selhávají základní rodinné jistoty a děti utíkají k nejrůznějším partám, které je často

můžou navádět k sebevraždě. To vše je příčinou toho, že se tendence sebevražedného chování u dětí vyskytují častěji. Autoagrese ve školním prostředí mívá nejčastěji podobu sebepoškození. Existuje několik typů sebepoškození, jedním z nich je trichotilomanie, což je násilné vytrhávání si vlasů či řas. Dalším typem je masivní onychofagie, kdy si jedinec okusuje nehty, a přitom si ničí nehtové lůžko, a to až do krve. Dále například pálení se svíčkou, cigaretou, vpravování jehel či ostrých předmětů pod kůži, probodávání kůže jehlami, zabraňování zacelení rány ve formě seškrabávání strupů a nejčastější typem autoagrese je řezání (Martínek, 2015).

4.1.2. Dělení agresí

Agresi můžeme rozdělit také na přímou a nepřímou. Je dělena dle charakteru útoku. Přímá je typická otevřeně provokativním až útočným chováním agresora vůči druhým (nebo vůči sobě samému). Jde zejména o fyzické útoky nebo hrozby fyzickým ublížením, další jsou verbální hrozby a napadání, ničení, či poškození věcí oběti, ale i sebepoškození. Přímou šikanu si můžeme představit typicky jako bití, vyhrožování a zesměšňování.

Nepřímá agrese se vyznačuje tím, že nedochází ke konfrontaci mezi agresorem a obětí. Zahrnuje vyloučení oběti z kolektivu, odmítnutí, ignoraci, šíření pomluv, ztrapnění či zesměšnění. Někdy se označuje také jako „psychologická“ agrese a její následky mohou být stejně či i více zničující než následky agrese přímé. Většina z projevů kyberšikany spadá právě do této kategorie (Černá, 2013).

4.2 Šikana

„Při vymezování definice školní šikany se odborníci vesměs shodují na třech základních kritériích, jimiž jsou: (1) záměrné, respektive agresivní jednání vůči druhému, (2) jeho opakovanost a (3) nerovnováha síly mezi jednajícím a tím, kdo je agresivnímu jednání vystaven (Pavčina Janošová a kolektiv, 2016).“

Šikanování je nebezpečné a je všudypřítomné. Můžeme se s ním setkat v rodině, ve školce, školách, zájmových skupinách, v nemocnicích, ale také v domově důchodců, kde se někdy vyskytuje týrání seniorů (Kolář, 2001). Nejběžnější je však šikana ve třídě mezi spolužáky a bývá nazývána jako vnitrotřídní šikana. Tento typ je velmi nebezpečný, jelikož dochází k dlouhodobé šikaně jedince. Odehrává se často ve třídě, může se odehrávat i v hodinách přímo ve vyučování, kdy ji učitel často podceňuje nebo není

schopný ji vyřešit. Při hodině se jedná o různé posměšky, naschvály atd. ze strany spolužáků. Nejhorší situace nastává o přestávkách, kdy v blízkosti oběti není učitel a nemůže ji „chránit“, zde nastává úplná šikana (Říčan a Janošová, 2010). Následky šikany mohou být fatální, jelikož může poškodit zdraví jedince nebo skupin. U šikanování ve škole dochází často k tomu, že si daná škola nebo učitel nepřizná, že se šikanování vůbec vyskytuje na jejich škole, avšak tento problém je velice rozšířený a najdeme ho ve velkém počtu škol a je dost možné, že i na té jejich. Zjistit, kde se šikana vyskytuje, a zmapovat ji je velmi těžké, jelikož šikana bývá často skryta, učitel si jí ani nemusí všimnout. Dalším problémem šikany je, že většina pedagogů není na šikanu a její řešení řádně vzdělána a dochází k řešení šikany, které není zcela správné, a to se projevuje při řešení, kdy dochází k omylům a špatným postupům a jednáním mezi agresorem a obětí. Dochází například k vyšetřování, kdy agresor i oběť jsou vyšetřovány najednou a ne zvlášť. Vyslychají se falešní svědci, kteří byli určeni agresorem. Při vyšetřování se nebere ohled na oběť, která zažívá trauma, stud a v neposlední řadě při dořešení šikany nedochází k odchodu agresora na jinou školu, ale pouze k jeho přestoupení do jiné třídy, což může způsobit to, že k šikaně může dále docházet a šikana se prohlubuje (Kolář, 2001).

Podoby šikany:

- **Přímá šikana** – lze ji rozdělit na fyzickou a nefyzickou. Fyzickou šikanou se rozumí například tahání za vlasy, plivání, ubližování bitím. Nefyzická může mít podobu verbální (jako nadávky, kruté a zraňující poznámky, výhrůžky, násilné a manipulativní příkazy) nebo neverbální (urážlivá gesta, vysmívání se, zstrašující nebo výhrůžné výrazy, ničení, schovávání či kradení věcí nebo učebních pomůcek).
- **Nepřímá šikana** – působí emocionální a psychologickou bolest a agresor ji provádí způsobem, aby nebyla šikana vidět. Často neútočí přímo, využívá prostředníka. Nepřímá šikana bývá nefyzická, často zahrnuje ignoraci a izolaci žáka, skryté ničení nebo krádeže věcí, šíření pomluv a lží atd. (MŠMT, 2020).

Šikanu lze také nazvat závislostí z toho důvodu, že agresor se stává závislým na oběti a navzájem se potřebují, pokud agresor odejde na jinou školu, může docházet k tomu, že se zvolí nový „vůdce.“ Agresor si na oběti vybíjí strach, vztek, kdy mu to přináší pocit moci a nadřazenosti. V opačném případě je oběti dána závislost tím, že oběť bere agresora jako kamaráda a může ho i obdivovat, také ho poslouchá na slovo, snaží se plnit všechny

jeho rozkazy a snaží se mu zavděčit. Šikana však není pouze záležitostí jednotlivce, ale může se jednat také o celé skupiny, které šikanují oběť (Kolář, 2001).

4.2.1 Stupně šikany

Šikana se dá rozdělit do pěti stupňů. Jednotlivé stupně mají různé způsoby zásahů, nejhorším a nejtěžším stupněm šikany je pátý (Kolář, 2001).

První stupeň

Tento stupeň je nazývaný jako ostrakismus. V této fázi dochází k tomu, že ve třídě se může vyskytovat jedinec, který je neoblíbený a spolužáci se s ním nebaví, dochází k jeho vyčlenění z kolektivu. Není tak časté fyzické ubližování, spíše ubližování verbální. Typické je pomlouvání, dělání si legrace na jeho účet, intriky a nadávky. S ostrakismem se setkáváme častěji u děvčat, snaží se vytlačit oběť z kolektivu za pomoci nabádání celé třídy. Reakce oběti je taková, že nejprve vrací nadávky zpět, ale později dochází k rezignaci, horší se jejich prospěch a soustředěnost. Tento stupeň se objevuje téměř v každé třídě, ale nemusí zde vždy šikana vzniknout (Kolář, 2001, Martínek, 2015).

Druhý stupeň

Je také nazýván jako fyzická agrese a přitvrzování manipulace. Zde dochází k tomu, že psychický nátlak se mění a přerůstá ve fyzickou agresi. Agresorovi přináší šikana jistou moc a uspokojení, když oběť týrá, bije či ponižuje. Agresor šikanuje, jelikož prožívá stres, jako je například pololetní zkouška, ústní zkoušení a tak dále a potřebuje si stres na někom vybit. Tento stupeň může být ukončen, pokud ve třídě panuje dobrý kolektiv a budou v něm spolužáci, kteří jsou schopni se oběti zastat, pak se šikana a chování agresora může zastavit (Kolář, 2001, Martínek 2015).

Třetí stupeň

Zde vzniká tzv „úderné jádro“ a pokud silná pozitivní skupina nezasáhne, přechází šikana do dalšího stupně a k agresorovi se přidají další jedinci. V této fázi se vytváří skupina agresorů, která šikanuje oběť, ostatní pouze nečinně přihlížejí a ze strachu se oběti nezastanou. Oběť se snaží vyhledávat přítomnost dospělé osoby, tráví čas o přestávkách na chodbě v přítomnosti a blízkosti pedagoga (Kolář, 2001, Martínek, 2015).

Čtvrtý stupeň

Agresor už má velkou moc a šikana nastává ve svém plném rozsahu. Agresorovo působení je silné a normy přebírají i ostatní jednotlivci. V této fázi se nedá již odporovat a dochází k tomu, že i slušní žáci se začínají chovat surově k oběti, dělají to, jelikož oni sami nechtějí být těmi slabšími, kteří by mohli být šikanováni. Šikana se stává aktivní, agresor ubližuje oběti, dává jí různé úkoly. Oběť se do značné části stává závislou na šikaně, kdy agresora obdivuje a snaží se agresorovi zavděčit (Kolář 2001, Martínek 2015).

Pátý stupeň

Tento stupeň se ve školách nevyskytuje, nestačí se vytvořit. Může se odehrávat například ve věznicích anebo v různých ústavech. Dojde k takzvanému nastolení totalitní ideologie šikanování, kdy agresor je brán za vůdce a jeho normy chování jsou přijaty všemi členy. Lidé, kteří jsou pod agresorem jsou nazýváni jako „podlidi“, „otroci“ a tak dále (Kolář, 2001).

První dva stupně se objevují především na základní škole, kde třetí stupeň je zcela výjimečný. Do čtvrtého stupně se mohou dostat studenti na středních školách, výjimečně se mohou dostat i do pátého. Pátý stupeň najdeme především v zařízeních a ústavech s problémovými žáky, kteří se vykazují formami problémového chování (Martínek, 2015).

4.2.2 Aktéři šikany

Agresor

„Agresor je ten, kdo se aktivně zúčastní šikany, zvláště ten, který ji začíná a vede (iniciátor), skutečně má určité typické vlastnosti.“ (Říčan a Janošová, 2010).

Můžeme rozdělit tři typy agresorů. Prvním typem je agresor, který je hrubý, impulzivní, má kázeňské přestupky a špatný vztah k učiteli, tedy k autoritě, tento agresor šikanuje tvrdě a nelítostně, zastrašuje ostatní. Druhým typem agresora je jedinec, který se chová kultivovaně, je velmi slušný. V tomto případě je jeho šikana cílená, rafinovaná a není zjevná. Třetím typem agresora je jedinec, který je ve třídě a mezi učiteli oblíbený, je optimistický, „srandista“. Tento typ šikanuje, jelikož chce pobavit, a to buď sebe anebo ostatní (Kolář, 2001).

V případě agresora se vždy nemusí jednat o jedince, který je tělesně schopný a silný. Šikanovat dokáže a může i jedinec, který je malý a slabý a oběti se nemusí vůbec dotknout. K šikaně mu stačí jeho inteligence, která se propojuje se surovostí a hrubým chováním. Tento typ jedince bývá častý u šikany, která probíhá mezi dívkami (Říčan a Janošová, 2010).

Oběť

Oběti šikany mohou být různé a může se jí stát každé dítě. Bývají to většinou děti, které jsou tělesně slabší než agresori nebo naopak tělesně zdatní jedinci, kteří se lehce vystraší. Můžou to být děti, které jsou vzorné a plní své povinnosti, ve škole dosahují výborných výsledků, což se agresorovi nelíbí (Kolář, 2001). Nejčastější znaky oběti jsou: nápadné vnější znaky jako brýle, rovnátka, tloušťka. Dále rasová odlišnost, nižší nebo vyšší rozumové vlastnosti, sociálně slabší rodina, tělesná slabost apod (Říčan a Janošová, 2010).

Třída

Třída hraje také svou úlohu v šikanování, můžeme ji rozdělit na zastánce a tiché publikum. Zastánci jsou jedinci, kteří jsou velmi oblíbení, spolužákům pomáhají a mívají zodpovědnost za sebe i druhé. Toto chování je u nich zakořeněné díky jejich výchově. Pokud je takových jedinců ve třídě hodně, tak je třída více imunní vůči šikaně. Jestliže je ve třídě takzvané publikum, tak jsou to jedinci, kteří se nestaví na stranu agresora, ale ani na stranu oběti. V tomto případě se nevytváří silná skupina, která by šikaně odolala, a šikana pokračuje. Tato část třídy šikanu přijímá jako chování, které je normální, a začnou se chovat stejně (Říčan a Janošová, 2010).

Pedagog

Aktérem šikany, ač nevědomky, může být i pedagog. Pedagog může svým postojem k žákovi se slabším prospěchem šikanu prohloubit nebo také šikanu vyvolat. Opačným případem je vychvalování žáka před třídou a vyzdvihování jeho vůdčích schopností. Pedagog tohoto jedince vnímá jako oblíbeného a úspěšného, avšak může být skrytým agresorem. Chválou se jeho moc upevňuje a v případě oběti je nemožné se svěřit, jelikož pedagog agresora nevidí jako někoho, kdo by mohl šikanovat a situaci řeší tak, aby si to žáci vyřešili mezi sebou, takže tedy nevedou třídu k správnému vyřešení tohoto problému. Šikanu je pedagog schopný brát vážně při zjevných důsledcích jako jsou modřiny,

poškození osobních věcí, avšak i následky, které nejsou na první pohled viditelné, bývají i mnohem vážnější (Říčan a Janošová, 2010).

Rodiče

Velkou roli má rodinná výchova a rodinné vztahy, které velmi ovlivňují to, zdali se dítě stane pasivním nebo aktivním aktérem šikany. Pokud šikana probíhá, rodiče se o ní většinou dozvídají zřídka a nejméně především rodiče agresora. Když se rodiče o šikaně dozví, tak mohou reagovat různými způsoby, někteří rodiče si vůbec nepřipouští možnost, že jejich dítě šikanuje a dítě někdy dokonce obhajují. Jiní rodiče zakročí a pomohou situaci vyřešit (Říčan a Janošová, 2010).

Rodiče oběti se o šikaně dozvídají častěji než rodiče agresorů, jelikož dítě, které něco trápí a má nějaký problém, se spíše a častěji svěří na rozdíl od agresora, který se nebude chlubit tím, komu dneska ublížil atd. Když se oběť svěří rodičům, mohou nastat různé reakce z jejich strany. První reakcí může být například rada typu, ať se dítě „vzmuží“ anebo že to musí vydržet. Těmito reakcemi však své dítě nepodpoří, naopak v něm mohou vyvolat pocit, že si za situaci, ve které je, může samo. Správnou reakcí rodičů v tomto případě je dítěti poskytovat emoční podporu, zajistit mu pocit bezpečí a spolupracovat se školou (Říčan a Janošová, 2010).

Rodiče agresorů mohou ve většině případů selhávat v naplňování potřeb dětí, když v rodině chybí mravní hodnoty. Agresori bývají vychováni v rodině, kde jsou rodiče agresivní a brutální a agresor začíná toto chování napodobovat. Také jsou to jedinci, kteří mohli být vedeni rodiči přísně a důsledně, někdy až vojenským drilem, tento vztah může být bez lásky (Říčan a Janošová, 2010). Častým typem rodičů agresora bývají rodiče, kteří tvoří neúplnou rodinu a matka bývá opatřena ochranným pudem. Otec v této rodině chybí a dítě nemá mužský vzor. V úplné rodině to bývá tak, že matka je dominantní a otec je submisivní, někdy jsou rodiny neurotické (Kolář, 2001).

Společnost:

Vnímání školy a pedagogů je ovlivněno postoji a předsudky, které jsou ve společnosti zakořeněny. Obrovskou roli na tomto vnímání hraje důvěra v ně vložená. Právě důvěra a spolupráce školy se společností je při prevenci a řešení šikany klíčová. Dalším faktorem je medializace násilí a jeho přítomnost v počítačových hrách pro děti určených, brutalita

v televizi či rádiu, právě tyto faktory hrají výraznou roli při nárůstu agrese nejen u dětí, ale v celé naší společnosti (Říčan a Janošová, 2010).

4.2.3 Důsledky šikany

Šikana může mít velice vážné následky. Tyto následky mohou být psychické, sociální nebo fyzické, v některých případech mohou jedince dovést až k sebevražednému jednání. Mezi následky šikany patří snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy, nízké sebehodnocení, špatný vztah ke škole a k lidem, stálé napětí, špatná nálada a smutek. Pokud šikana dosáhne vyššího stupně, dochází u oběti šikany k poruchám spánku, zvýšené únavě, jedincům se nedaří ani ve studiu ani v životě, tito jedinci mají tendenci stát se outsiderem i tam, kde šikana neprobíhá, nesnaží budovat si lepší společenskou pozici. Totální vyčerpání organismu může nastat tehdy, pokud není šikana odhalena a trvá delší časové období. Šikana s sebou nenese následky pouze u šikanovaného jedince, důsledky jako zhoršení prospěchu, členství v pochybných partách, horší využívání vlastních schopností, se může projevit i u agresora. V dospělosti se mohou agresori dostávat do konfliktu se zákonem, mohou zaujímat antisociální postoj atd. Následky mohou postihnout i jedince, kteří k šikaně přihlíželi, dochází k porušení a pokřivení mravních a morálních postojů a tím k narušení společnosti a systému, na němž je založena (Lovasová, 2006).

4.3 Kyberšikana

„Termínem kyberšikana označujeme nebezpečné komunikační jevy realizované prostřednictvím informačních a komunikačních technologií (např. mobilních telefonů nebo služeb v rámci internetu), jež mají za následek ublížení nebo jiné poškození oběti“ (Kopecký a Krejčí, 2010).

Jedná se o nový negativní fenomén v dnešní době a bývá spojován s dnešními dětmi a mládeží. Můžeme ji srovnat s klasickou šikanou, avšak jedná se o moderní formu a agresor může využít jiné nástroje k šikanování a ubližování oběti. Tento proces šikany se také odehrává na jiném místě, odehrává se ve virtuálním světě a dopad má na konkrétního člověka. Na rozdíl od šikany se kyberšikana neodehrává ve škole, ale doma v dětských pokojích, kde mají jedinci možnost přihlásit se k internetu. Rodiče mohou být vytíženi například pracovně a nehlídají aktivitu dětí na internetu a nemají ji pod kontrolou (Tománek, 2012).

Informační technologie jsou pro dnešní mládež přirozeným a běžným prostředkem, jak komunikovat s okolím. Také jim poskytují různé informace nebo zábavu v podobě her, ale na druhou stranu jsou zde možná rizika ohrožení jedince. Právě díky moderním technologiím může vznikat nepříznivé chování mezi stejně starými žáky, spolužáky, ale i mezi žáky v jiné věkové skupině, kdy terčem tohoto úmyslně nepřátelského chování je jedinci ublížit pomocí vulgárních poznámek, zesměšňování atd. Negativem na internetových sítích je anonymita, jelikož oběť nemusí vědět, odkud a od koho napadení pramení a není možné se jakkoliv bránit, jelikož nevíme, kdo je agresorem (Tománek, 2012).

Základní prvky kyberšikany:

- **Děje se prostřednictvím elektronických médií.**
- **Opakovanost**
- **Záměrnost agresivního aktu ze strany útočníka.**
- **Mocenská nerovnováha.**
- **Oběť vnímá toto jednání jako nepříjemné a ubližující (Černá, 2013).**

Existuje také několik možností, jak ublížit kyberšikanou, mezi ty nejčastější patří:

- **Zasílání urážlivých a vyhrožujících SMS, MMS, e-mailů**
- **Šíření ponižujících fotografií a videí**
- **Vytvoření webových stránek, kde je oběť urážena, ponižována, či zesměšňována.**
- **Rozšiřování pornografických fotografií s tváří oběti.**
- **Vytváření anket na sociálních sítích.**
- **Smyšlené hry o lásce**
- **Útok pomocí prostředníka (Kolář, 2011).**

4.3.1 Specifika kyberšikany:

Prostorová a časová neomezenost

Na rozdíl od šikany, která je omezena na školní prostředí, kyberšikana postihuje i oběť v jejím domě. Kyberšikana neskončí spolu se zvoněním ve škole, ale trvá neustále, do té doby, co má oběť zapnutý počítač, či telefon. V tomto případě se oběť nemůže nikam schovat (Mašková, 2012).

Anonymita:

Největší zbraní agresora je anonymita, která je vytvářena díky falešným účtům nebo vytvářením nových telefonních čísel. Agresor zůstává skrytý a oběť netuší, odkud útok přichází a tím se zvyšuje nejistota a strach oběti. Díky anonymitě se může v útočnickovi vzbudit pocit neporazitelnosti, čímž může docházet k mnohem drsnějším formám útoku na oběť (Mašková, 2012).

Rychlost šíření:

Skrz virtuální svět se mohou různé posměšné fotografie, videa atd. rychle šířit. Tomuto šíření napomáhají především sociální sítě nebo stránky, které umožňují sdílet videa. Pokud se šíří obsah tohoto typu, oběť zažívá větší utrpení (Mašková, 2012).

Obtížná rozpoznatelnost:

Rozdíly v klasické šikaně a kyberšikaně jsou takové, že u kyberšikany nedochází k viditelným zraněním a je těžší ji na první pohled poznat. I když nezpůsobuje viditelné následky, mohou být i tak následky velmi vážné. Následky kyberšikany mohou mít za následek úzkostné poruchy, špatný rozvoj sociálních dovedností atd. Oběti, které zažívají kyberšikanu, mají tendenci uzavírat se do sebe a špatně komunikovat (Mašková, 2012).

4.3.2 Formy kyberšikany

Obdobně jako tradiční školní šikana má i kyberšikana formu přímou a nepřímou. U nepřímé formy dochází k tomu, že si agresor zakládá účet, ale ne pod svojí identitou. Tudíž ten, na koho se účet založil, se stává jeho komplicem (Martínek, 2015).

Častěji se ale setkáváme s kyberšikanou nepřímou, kdy se dají útoky rozčlenit na několik druhů (zmíním jen některé, nejdůležitější) (Martínek 2015):

- **Kyberstalking** – zasílání obtěžujících, výhružných nebo krutých zpráv, formou s SMS nebo e-mailu,
- **Phising** – ukradení hesla a následné zneužití a osvojení účtu,
- **Blogování** – zveřejňování informací a pomlouvání prostřednictvím blogu,
- **Kyberbulling** – zveřejňování lživých informací a obrazových materiálů na webových stránkách nebo šíření přes telefonem,
- **Internetové hlasování** – vytváření různých anket jako: „Kdo ve třídě nejvíc smrdí,“ apod,

- **Happy-slapping** – oběť je fyzicky napadena (slap je anglický výraz pro pohlavek) a tajně nahrána, video je následně umístěno na internet,
- **Outing** – rozhlašování nepravdivých zpráv o oběti (Martínek, 2015).

Ne vždy musí být kyberšikana úmyslná a jedinec může způsobit bolest i nevědomky. Je to v situacích, kdy se jedinec snaží hrát na „tvrďáka“ a neuvědomuje si, že může někomu vůbec ublížit a bere to jako legraci (Martínek, 2015).

4.3.3 Aktéři kyberšikany

Kyberoběť:

Oběť kyberšikany se většinou od oběti klasické šikany velmi neliší, což platí pouze v případech, pokud se agresor a oběť znají z „reálného světa“. To však platí ve většině případů obětí. Může se dít to, že z agresorů se mohou snadno stát oběti, jelikož oběť se snaží oplatit agresorovo chování a u kyberobětí se mohou vyskytovat častěji rysy jako zvýšená agresivita, porušování pravidel a celkově problémové chování na rozdíl od tradiční šikany. Agresor se obětí může stát tedy z důvodu, že se oběť mstí, anebo že se vůči chování agresora zvedne odpor ze strany jiných lidí. Druhým případem jsou oběti jedinci, kteří v normálním životě příliš nevybočují a někdy mívají i dobré postavení ve skupině, ale stávají se zranitelnými v online prostředí. Agresor může získat lehký přístup přes online aplikace či telefon, a tím může využít osobní informace ke kyberšikaně.

Agresorům umožňuje oběti kontaktovat, i když se nesetkali, protože oběti mají často na internetu svoje osobní údaje. U obětí je charakteristické, že se více sebeodhalují narozdíl od ostatních dětí, což znamená to, že při komunikaci s jinými lidmi o sobě sdělují hodně osobních až intimních informací, čímž se stávají zranitelnějšími, jelikož všechny tyto informace o nich mohou být velmi snadno zneužity. Takto zneužity mohou být například různé blogy, kde dívky píšou své soukromé problémy. Není však pravidlem, že kdo o sobě sdílí informace na internetu, se musí stát okamžitě obětí (Černá, 2013).

Kyberagresor:

Povaha a skupina agresorů může být různorodá. Můžeme mezi nimi najít jedince, kteří jsou agresivní a impulzivní, těch však není tolik jako u tradiční šikany. Jak jsem již zmínila, agresory se mohou stát oběti tradiční šikany, kteří si na internetu kompenzují nedostatečné postavení v reálném světě.

Agresori většinou nemají velmi vyvinutou emoční stránku a nejsou tolik empatičtí jako ostatní jedinci, bývá to dáno tím, že mají emočně chudší vztahy v rodině a rodiče se o ně tolik nezajímají, což jim neumožňuje vcítit se do situace oběti a nevnímají, jak mohou oběti ublížit. Když sedí agresor za obrazovkou, tak nevidí skutečně svoji oběť, a tudíž nevidí ani její reakci, takže si neuvědomuje, že způsobuje vážnou újmu jedinci.

Na rozdíl od tradiční šikany je pozice agresorů různorodá a v online prostředí agresor nepotřebuje silnou sociální základnu, aby na někoho zaútočil, může jít tedy o jedince, který má silnou pozici, ale také o někoho, kdo je v offline světě kolektivem zavrhován. Tento druh šikany mohou mít v oblibě agresori, kteří se nechtějí uchýlovat k tradiční šikaně, a tudíž si nechtějí poškodit svou pozici ve skupině, zatímco kyberšikana je vhodná pro dosažení vlastních cílů. Tento způsob je „přijatelnější“ i z hlediska toho, že opravdové důsledky na oběti nejsou tolik viditelné. Hrozí zde menší riziko ztráty vlastní pozice, ale stále se jedná o to, že agresor zostuzuje někoho dalšího, či získává převahu nad někým a zvyšuje si tak svoji popularitu a zůstává to podobné jako u tradiční šikany (Černá, 2013).

4.4 Chování související s agresivním chováním a kriminalitou

Můžeme sem zařadit různé poruchy chování jako ADHD, lhaní, krádeže, záškoláctví, opoziční poruchu chování a vandalismus. Ve své práci se budu zabývat krádežemi, záškoláctvím a vandalismem.

4.4.1 Záškoláctví

„Záškoláctví je útek ze školní výuky nebo nedostavení se do školy bez patřičné omluvy. Objevuje se v individuální i skupinové formě“ (Renotiérová, Ludíková, 2003). Je to tedy jev, kdy žák úmyslně, bezdůvodně a v mnoha případech bez vědomí rodičů nedochází řádně do školy a nechodí na vyučování. Jedná se o závažný problém, který se vyskytuje na základních školách, ale také na školách středních. Záškoláctví je jeden z častých důvodů, kdy žáci nedokončí základní vzdělání (Martínek, 2015).

Příčiny záškoláctví

- **záškoláctví impulzivního charakteru,**
- **účelové, plánované záškoláctví**

Pokud jde o záškoláctví impulsivního charakteru, tak si žák předem neplánuje nejit do školy. Tyto kroky jsou nepromyšlené, náhlé, žák odejde pryč v průběhu vyučování. Trvá to do té doby, než rodiče zjistí, že do školy dítě nedochází. Žák neví, jak tuto situaci vyřešit, takže chození za školu pokračuje. Účelové záškoláctví se může projevit v případech, kdy se žák chce vyhnout písemné práci, nějakému zkoušení či předmětu, který nemá rád (Martínek, 2015).

Příčiny se dále dají rozdělit do tří základních skupin:

- **negativní vztah ke škole,**
- **vliv rodinného prostředí,**
- **trávení volného času a vliv party**

Negativní vztah ke škole:

Existuje několik příčin, díky kterým mají žáci negativní vztah ke škole. Jednou z příčin může být to, že se žákovi nedaří a za neúspěch bývá kárán, trestán či zesměšňován a může u něho vznikat pocit méněcennosti, snaží se tomu nějakou cestou vyhnout. Motivem mohou být také naopak skvělé schopnosti a vědomosti žáka, kdy se může stát terčem posměchu u žáků a obzvláště, když je učitelem dáván za příklad. U těchto dětí, tedy dětí s mimořádným nadáním, se může objevovat také vyrušování při hodině nebo mohou nadměrně doplňovat výklad vyučujícího a tímto způsobem vyrušovat. Dalším motivem mohou být vysoké nároky, které jsou na žáka kladeny a žáci se ve škole necítí dobře. Dále také děti se špatným přizpůsobením školnímu režimu, jsou to děti nezralé, které nerespektují autoritu a jsou od mala zvyklé dělat si, co chtějí (Martínek, 2015).

Vliv rodinného prostředí:

Rodina je důležitým faktorem, který na dítě působí. Tento vliv se může projevit přehnanou péčí rodičů, vysokými nároky kladené na dítě, nezájmem rodičů o dítě, o školu a jeho prospěch. Na výchovu v rodině má vliv několik faktorů jako je věk rodičů, vzdělanost, postavení, početnost rodiny, kvalita výchovy apod. Je také důležité, aby se rodiče zaměřili na kontrolu školní práce dítěte a jeho výsledků (Martínek, 2015).

Trávení volného času a vliv party:

Zapadnout do nějaké party je během adolescence velmi důležité. S partou však přichází i několik stresových okolností, aby dítě obstálo vůči partě a zapadlo do ní. Někdy v partách může docházet právě k záškoláctví, díky čemuž se může dítě snažit do party

zapadnout. V těchto partách je většinou nějaký hlavní vůdce, ke kterému děti vzhlížejí a snaží se ho napodobit, a tím i jeho chování. Děti tráví čas s partou a tráví málo času ve škole a s přítomností záškoláctví se mohou ruku v ruce navazovat další faktory jako užívání návykových látek, alkoholu. Kriminalita mládeže může mít původ v záškoláctví (Martínek, 2015).

4.4.2 Krádeže

Krádež nemusí být vždy úmyslná, to však ale platí například u dětí v předškolním věku, které mohou odcizit nějaký předmět za účelem, že se jim líbí. Avšak tento čin nepromyslí ani ho neplánují. O krádeži také nelze mluvit v rodinném prostředí, kdy si sourozenci mohou ukrást nějakou hračku nebo jinou věc. O pravé krádeži mluvíme tehdy, pokud dítě nebo mladistvý ukradne nějakou věc a je si přitom plně vědom toho, co dělá, a ví, že jeho chování není správné. To, že něco ukradne, může být způsobeno tím, kde dítě vyrůstá, může to být ovlivněno partou, aby do ní zapadly atd. Také může být dítě nabádáno rodiči nebo jinými dospělými, děti mohou být již od dětství nabádáni ke krádežím. Dalším případem, kdy může dítě krást, je touha po věci, kterou mají spolužáci a jedinec ví, že od rodičů věc nedostane. Někdy může ke krádežím také docházet, pokud je dítě šikanováno a agresor po něm chce, aby mu dítě zcizilo nějaké cigarety atd. Když ke krádeži dojde, je důležité zjistit příčinu toho, proč to dítě udělalo, a ne ho trestat za krádež, aniž by byla známa příčina, proč danou věc ukradl (Martínek, 2015).

4.4.3 Vandalismus

Vandalismus definujeme jako jev, kdy dochází k ničení věcí, které bývá spojeno s radostí z ničení, zábavou, může se odehrávat pod vlivem alkoholu nebo nealkoholových drog. Toto chování je trestné. Většinou je chování typičtější pro chlapce než dívky a je to z důvodu, že patří do nějaké party, pro kterou je toto chování typické. V tomto chování se může objevovat i množství agrese. S tímto chováním se setkáváme především v případech, kdy se jedinci snaží „vyšvihnout“ před ostatními, chtějí na sebe upozornit nebo se chtějí stát členy nějaké party či si udržet postavení ve skupině (Sochůrek, 2009).

5. Prevence rizikového chování

Do prevence zahrnujeme opatření, jejímž cílem je zajištění včasné obrany nebo ochrany jedince či společnosti. Prevence rizikového chování je v působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (Pavlas Martanová, 2013). Prvotně jsou dokumenty týkající se primární prevence rizikového chování u žáků a studentů schválené vládou, na ně potom navazuje MŠMT a zpracovává akční plán z oblasti primární prevence na dané období. Metodická podpora a koordinace problematiky primární prevence je také náplní práce MŠMT. Krajský úřad pověřuje funkcí krajského školského koordinátora prevence, který dohlíží na činnost realizovanou v rámci krajské koncepce prevence. Úkolem krajského úřadu je rovněž utvářet podmínky pro realizaci Minimálních preventivních programů ve školách svého regionu a věcně kontrolovat jejich plnění (MŠMT, 2020).

Vymezujeme tři typy prevence:

- **primární** – předchází vznikům rizikového chování
- **sekundární** – cílem je zachytit včas rizikové chování a zabránit tak jeho rozvíjení u ohrožených jedinců
- **terciární** - cílem je předejít zdravotním a sociálním důsledkům rizikového chování, případně aby byly způsobené škody co nejmenší.

5.1 Primární prevence

Primární prevenci můžeme charakterizovat jako předcházení problémům s výskytem rizikového chování u jedinců, u kterých se rizikové chování zatím nevyskytuje. Primární prevenci můžeme rozdělit na specifickou a nespecifickou. Specifická prevence zahrnuje programy a aktivity, které směřují k cílené práci s jedinci, u kterých je předpoklad negativního vývoje v oblasti rizikového chování v případě absence preventivních opatření (Pavlas Martanová, 2013).

Specifická primární prevence se rozděluje na všeobecnou, selektivní a indikovanou. Pro velké skupiny bez zohlednění specifických rizikových skupin jako je běžná školní třída je určena všeobecná prevence. Na ohrožené skupiny, u kterých je předpoklad rozvoje rizikového chování, se zaměřuje selektivní prevence. Indikovaná prevence je zaměřena na jedince s projevy rizikového chování. Cílem této prevence je snížení projevů a zmírnění následků rizikového chování. Nespecifická primární prevence zahrnuje všechny aktivity, které pomáhají snižovat riziko vzniku a dalšího rozvoje rizikového

chování a zároveň podporují zdravý životní styl. Na rizikové chování nejsou cíleně zaměřeny (Pavlas Martanová, 2013).

5.2 Školní metodik prevence

V oblasti sociálně patologických jevů pracuje na škole školní metodik prevence. V problematice prevence rizikového chování je jeho úkolem metodická, koordinační a poradenská činnost. Jedná se o rizikové chování jako jsou šikana, záškoláctví, agresivita, užívání návykových a psychotropních látek, rizika školního neúspěchu, rizikové sexuální chování aj. Zvyšuje všeobecnou informovanost mezi rodiči, učiteli a žáky tak, aby byla zajištěna maximální primární prevence těchto jevů. Úzce spolupracuje se třídními učiteli a podporuje bezpečné a zdravé klima ve třídě a ve škole. Vyhodnocuje varovné signály spojené s možností výskytu rizikového chování a poskytuje poradenskou činnost. Podílí se na tvorbě a naplňování Minimálního preventivního programu školy. Organizuje přednášky a besedy spojené s uvedenou problematikou (NÚV, 2020).

5.3 Minimální preventivní program

„Minimální preventivní program (dále též MPP) je konkrétním dokumentem školy zaměřeným na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. MPP je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem, preventivní práce se žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráce se zákonnými zástupci žáků školy.“ (Miovský, 2010).

Zodpovědný za vypracování je školní metodik prevence, podílejí se na něm však všichni pedagogičtí pracovníci školy, podle potřeby spolupracuje školní metodik prevence s metodikem prevence příslušné pedagogicko-psychologické poradny. Platnost MPP je jeden školní rok, program je průběžně vyhodnocován, jeho realizace a účinnost ve školním roce se stává součástí výroční zprávy o činnosti školy. MPP spadá pod kontrolu české školní inspekce (Miovský, 2010).

Co by měl MPP obsahovat:

- **Charakteristika školy** – podstatné informace o škole, kontakty na pedagogy, kteří se podílejí na přípravě preventivní strategie školy, typ školy, počet tříd ve škole, počet žáků atd.

- **Analýza výchozí situace** – zmapování vnitřních a vnějších zdrojů školy, provedení monitoringu pro školu, provedení analýzy výchozí situace s využitím evaluace z předchozího školního roku.
- **Stanovení cílů** – dlouhodobé (měly by být definovány v preventivní strategii školy) a krátkodobé (konkrétní pro dané cílové skupiny).
- **Soubor aktivit pro jednotlivé cílové skupiny** – interaktivní semináře, besedy, komponované pořady, pobytové akce, situační intervence, skupinová práce atd.
- **Evaluace** – nezbytná součást MPP, může sloužit jako jedno z východisek pro plánování primárně preventivních akcí, týkajících se primární prevence, pro následující rok. Rozděluje se na kvalitativní (zhodnocení, zda bylo dosaženo cílů, které byly stanoveny, posouzení, zda se bude v daném programu pokračovat i v příštím roce) a kvantitativní (počet aktivit pro jednotlivé cílové skupiny, množství jedinců, kteří se aktivity zúčastnili) (Mioviský, 2010).

6. Praktická část

Praktická část bakalářské práce obsahuje kvalitativní výzkum, který vznikl díky rozhovorům se dvěma výchovnými poradci na dvou základních školách. Výzkum byl doplněn doplňujícími otázkami, které byly kladeny sedmi žákům druhého stupně základních škol, u kterých bylo šetřeno rizikové chování. Důraz je kladen na zjištění, s jakými formami rizikového chování se na základních školách učitelé setkávají, jaké jsou příčiny rizikového chování. Zároveň jsou hledány faktory ovlivňující změnu chování adolescentů.

6.1 Cíl výzkumu

Výzkum má za cíl zjistit, s jakými projevy rizikového chování se setkávají učitelé na druhém stupni základních škol na malém městě, dále se snaží objasnit příčinu rizikového chování adolescentů. Také má za cíl stanovit faktory, které ovlivňují změnu chování adolescentů.

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila formu kvalitativního výzkumu, pro který jsou stěžejní rozhovory s výchovnými poradci a zároveň se opírá o krátké výpovědi adolescentů.

Pro rozhovory byla zvolena výzkumná otázka: **Jaké jsou projevy a příčiny rizikového chování? Jaké faktory ovlivnily změnu chování adolescentů?**

6.2 Výzkumný soubor

6.2.1 Postup získávání výzkumného souboru

Pro výzkum byli vybráni metodou záměrného výběru dva výchovní poradci ze dvou základních škol. S těmito poradci byly vedeny rozhovory, při kterých nastínili hlavní formy rizikového chování, se kterými se na svých školách nejčastěji setkávají. Na základě uskutečněných rozhovorů byli opět metodou záměrného výběru vybráni respondenti z řad žáků, kterých se rizikové chování týká. Byl s nimi proveden krátký doplňující rozhovor. Bylo domluveno, že pokud jim nebude položena otázka příjemná, nemusí na ni odpovídat. K těmto rozhovorům byl dán souhlas zákonných zástupců (Příloha B). Na škole A bylo vytipováno výchovným poradcem pět žáků, tři dívky a dva chlapci. Na škole B byli vytipováni dva chlapci a jedna dívka. Skupiny na obou školách jsou tvořeny respondenty, kteří byli vybráni metodou záměrného výběru. Metoda záměrného výběru

je nejrozšířenější metoda výběru v kvalitativním přístupu, účastníci jsou cíleně vyhledáváni podle určitých vlastností, kritériem výběru je vybraná vlastnost nebo stav (Miovský, 2006).

6.2.2 Charakteristika výzkumného souboru

Každý z žáků má zkušenost s rizikovým chováním, někteří závažnějšího, jiní méně závažného charakteru. Na základě oslovení po vytipování výchovným poradcem všichni souhlasili s účastí v tomto výzkumu za předpokladu dodržení anonymity, kromě jednoho žáka, který v průběhu pololetí přestoupil na jinou školu. Při dotazování byli někteří žáci sdílnější, některým se odpovídat nechťelo. Všechny sedm účastníků rozhovoru dostalo možnost si vybrat fiktivní jména. Fiktivními jmény budou ve výzkumu nazýváni.

6.2.3 Základní údaje o výchovných poradcích

Výchovná poradkyně na škole A je učitelka základní školy, která učí český a ruský jazyk, zároveň je třídní učitelkou šestého ročníku. Jako výchovná poradkyně působí na této škole od roku 2014.

Výchovná poradkyně na škole B je učitelka základní školy, která učí fyziku a pracovní činnosti. Není třídní učitelkou. Na škole působí 5 let jako výchovná poradkyně.

6.2.4 Základní údaje o žácích

Škola A:

Standa je dvanáctiletý chlapec a je žákem 6. třídy. Pochází z rozvedené rodiny. Matka si po rozvodu našla nového partnera. Velký vliv na něj má otec, Standu baví pomáhat mu na jeho hospodářství. Chlapec byl svěřen oběma rodičů do střídavé péče. Jeho školní výsledky nejsou příliš dobré. Rizikové chování se u něho projevilo tím, že se nechal strhnout kamarádem k šikaně spolužačky.

Štěpán je třináctiletý chlapec a je žákem 6. třídy. Pochází z neúplné rodiny ani jeden z rozvedených rodičů se mu nevěnuje. Matka tráví většinu času v hospodě a velice často střídá partnery. Otec o Štěpána nejeví zájem vůbec. Štěpán je často s babičkou a rád jí pomáhá. Štěpánovy školní výsledky jsou velice slabé až podprůměrné. Štěpán byl iniciátorem šikany spolužačky.

Eliška je patnáctiletá dívka, je žákyní 8. třídy. Žije v dětském domově, její matka žije sama ve městě, které je vzdálené 40 km od dětského domova. Je rozvedená, má velké

problémy s návykovými látkami. O své čtyři děti se nestará, všechny jsou umístěny v dětském domově. Na Elišku měla velký a pozitivní vliv její babička, která ale nedávno zemřela a od té doby se její chování zhoršilo. Její školní výsledky jsou průměrné, neodpovídají jejím možnostem, Eliška je velice pohodlná. Eliška často manipuluje s kolektivem ve třídě, objevilo se u ní záškoláctví a užívání návykových látek, které bylo spojeno s útekem z dětského domova.

Vendula a **Hana** jsou sestry. Vendula je patnáctiletá dívka, která je žákyní 8. třídy. Její studijní výsledky jsou velmi podprůměrné, na což má především vliv její vysoká absence ve škole. Je to ochotná dívka a při praktických činnostech ve škole také velmi šikovná a obětavá. Hana je šestnáctiletá dívka a je žákyní 9. třídy. Její studijní výsledky jsou průměrné, avšak v předmětech jako je například výtvarná výchova je velmi šikovná.

Dívky pocházejí z neúplné rodiny, žijí pouze s matkou, se kterou se před rokem přestěhovaly do našeho města. Důvodem přestěhování byli příbuzní, kteří v tomto městě žijí. U Venduly a Hany se setkáváme s rizikovým chováním v podobě záškoláctví.

Škola B:

Tereza je dvanáctiletá dívka a je žákyní 6. třídy. Je z neúplné rodiny, ještě nedávno žila s matkou, otec o ní zájem nejevil. Vztahy v rodině se vyhroutily natolik, že byla společně se svými sourozenci předána do péče babičky. Její školní výsledky jsou velmi dobré. S Terezou bylo řešeno skryté záškoláctví.

Dan je čtrnáctiletý chlapec, který je žákem 8. třídy. Do nedávné doby žil s matkou, která o něj přestala jevit zájem a z tohoto důvodu je nyní v péči prarodičů. Jeho studijní výsledky jsou velice podprůměrné. Je to chlapec bez motivace a o nic nejeví zájem. Většinou se objeví u každého konfliktu. Měl problémy také s kouřením a donesl do školy marihuanu.

Petr je čtrnáctiletý chlapec, který je žákem 8. třídy. Sice žije v úplné rodině, ta však není plně funkční. Otec řeší vše silou a Petr napodobuje jeho chování. Jeho školní výsledky jsou průměrné, chování je velice emotivní. Dlouhodobě šikanoval spolužáka. To, jak se choval, mu přišlo naprosto normální. K odhalení šikany došlo až po třech letech, kdy na šikanu musela upozornit jeho spolužačka.

6.3 Metoda získávání dat

K získání dat jsem použila polostrukturovaný rozhovor. Jedná se o rozhovor, který má dané schéma, které je pro tazatele závazné. Pořadí otázek není přesně dané, může se lišit. Otázky mohou být položeny s lehkou odchylkou, která vyplyne z odpovědi dotázaného. Dále mohou být kladeny doplňující otázky, ke kterým nás dovede rozhovor a jeví se být podstatné. „*U polostrukturovaného interview tedy máme definované tzv. jádro interview, tj. minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat. Máme tak určitý stupeň jistoty, že všechna tato témata probírána skutečně budou. Liší se tak obvykle pořadí, drobné nuance ve znění a stylu pokládání otázek apod.*“ (Miovský, 2006).

Otázky postupovaly od rodinného zázemí, přes příčiny rizikového chování, jeho průběh a řešení až k možnostem a plánům do budoucna. Orientační struktura rozhovoru je přiložena jako příloha. (příloha A)

Rozhovory probíhaly od 20. ledna do 17. února 2020 na dvou základních školách. Rozhovory s výchovnými poradci probíhaly v jejich kabinetech a s adolescenty vždy v jejich kmenových třídách. Rozhovory se uskutečnily po skončení vyučování, bylo zajištěno, aby dotazovaní nebyli nikým rušeni a necítili se pod tlakem. Rozhovory s výchovnými poradci trvaly okolo třičtvrtě hodiny, někdy i více. S adolescenty trvaly rozhovory pouze pár minut, dotazovala jsem se jich na několik předem připravených doplňujících otázek.

6.4 Analýza

Po zaznamenání rozhovorů na diktafon byly tyto rozhovory doslovně přepsány. Délka rozhovorů se pohybovala od 10 minut po rozhovory téměř hodinové.

Zjištěné údaje byly analyzovány, konceptualizovány a opět skládány pomocí kódování v kontextu zakotvené teorie. „Kódování je procesem analýzy údajů (dat) a jeho výsledkem jsou záznamy kódování. Po provedení identifikace a rozřídění významových jednotek můžeme zahájit tzv. otevřené kódování“ (Miovský, 2006).

Po přepsání rozhovorů byl uplatněn právě proces kódování formou otevřeného kódování. K pochopení kódování velmi přispěla nejen práce Miovského, ale i publikace Švaříčka a Šed'ové, ve které je kódování popsáno velmi názorně.

Šed'ová a Švaříček uvádějí příklady kódování v ruce, které se také označuje jako metoda papír a tužka. Do textu jsou vpisovány značky pro ohrazení jednotek a názvy kódů (Švaříček, Šed'ová, 2014). Právě tuto techniku jsem při analýze ve svém výzkumu použila.

Nejprve byly v textu vyhledány významové jednotky, které označovaly jednotlivé jevy. Tyto jednotky byly dále tříděny a porovnávány, pokud bylo zjištěno, že náleží podobnému jevu, byly dále seskupovány do kategorií, kterou chápeme jako abstraktnější pojem. Například byly nalezeny jednotky, které byly pojmenovány názvy: neúplná rodina, neshody mezi rodiči, dítě žijící v dětském domově, nezájem ze strany rodičů, alkoholismus rodičů apod., tyto jednotky k sobě byly seskupovány podle vlastností, umístění takové vlastnosti na nějaké škále se nazývá dimenze. V rámci kategorizace byly tyto nalezené jednotky dále seskupeny do subkategorie vliv rodinného zázemí, tato subkategorie náleží dále do kategorie příčiny rizikového chování. Takto bylo postupováno se všemi nalezenými jednotkami.

Analýza byla vypracovaná se snahou být objektivní a vyhnout se subjektivním interpretacím.

Ukázka procesu kódování (pojmenovávání jednotek):

Já: Jaké řešíte projevy rizikového chování?

VP: Momentálně nejčastěji asi záškoláctví a šikanu.
PROJEV RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Já: Kolik případů záškoláctví jste řešili v tomto školním roce?

VP: Tento rok jsme řešili 4 případy záškoláctví.
PROJEV RCH

Já: Mohla byste popsat nějaký případ týkající se právě záškoláctví?

VP: Tento rok k nám na školu nastoupily dvě nové žákyně, které se přistěhovaly z jižních Čech.

Já: Kolik je děvčatům? Do jaké třídy chodí?

VP: Jedná se o dvě sestry Hanu a Vendulu. Vendula je žákyní osmé třídy, Hana žákyní deváté třídy. S mladší Vendulou byla řešená neomluvená absence hnedka v září. Sestra se k ní postupně přidala.
PŘÍČINA RCH - ZÁŠKOLÁCTVÍ

Já: To je hodně neomluvené absence, rodiče to neřeší?

VP: Děvčata pocházejí z neúplné rodiny, žijí s matkou. Vztah ale mezi nimi není příliš dobrý. Matka se o ně moc nezajímá, je jí jedno, co holky dělají a otec se o ně nezajímá už vůbec a žije neznámo kde.
PŘÍČINA RCH - VLIV RODINNÉHO

Já: Víte tedy proč děvčata nechodila do školy? Jaký k tomu měly důvod?

VP: Chtěly matku naštvat a mají to doma velmi těžké.
VLIV RODINNÉHO ZÁŽITÍ

Já: Víte, proč chtěly Vendula a Hana mamku naštvat tím, že nechodily do školy?

VP: Byl to z jejich strany naschvál za víc věcí, opravdu to doma nemají lehké.
VLIV RODINNÉHO ZÁŽITÍ

Já: A co je doma štválo? Svěřily se vám holky, co se jim doma děje? Proč mají špatný vztah k mámě?

VP: Měly ji za zlé, že se přestěhovaly. Neměly tu žádný kamarády, neměly vlastně ani kde bydlet. Teď bydlí v jedné místnosti, kde je jenom postel a skříň, matka si tam často zve přítele a často pije alkohol. Dá se říct, že holky nemají vůbec nic, matka dá peníze radši za alkohol a cigarety nebo nemají peníze vůbec. Starší dceru dokonce nutila po nocích uklízet v jedné z místních hospod.
VLIV RODINNÉHO ZÁŽITÍ

Já: Co holky baví?

VP: Co vím, tak jsou hodně šikovná na ruce, ale žádnému zájmu se nevěnují. Myslím si, že by třeba i chtěly, ale doma nemají dostatek financí a v druhém případě nemají žádnou podporu ze strany matky.
NENAPLNĚNOST VOLNÉHO ČASU
NENAPLNĚNOST V.Č. - Finance, chybějící podpora

Já: Mají holky nějaké plány až dostudují základní školu?

VP: Obě děvčata letos vycházejí. Mladší Vendula taky, jelikož opakovala ročník, proto vycházejí společně a chtějí se společně vyučit v oboru kuchař - číšník, kam si podaly přihlášku. Chtějí tam být společně, osamostatnit se a být finančně nezávislé na matce. Co jsem se s holkama bavila, tak opravdu v první řadě nebýt s matkou, takhle mi to samy řekly.
SNÁHA O LEPŠÍ BUDOUCNOST

6.5 Výsledky výzkumu

Tato kapitola se zabývá výsledky výzkumu. Na základě kódování vznikly dvě kategorie, které byly dále rozděleny na další subkategorie.

6.5.1 Motivy rizikového chování

Tato kategorie je rozdělena do dvou subkategorií, které jsou dále ještě rozděleny na:

Projevy rizikového chování:

- Záškoláctví
- Šikana
- Vulgární agresivita
- Vandalismus

Příčiny rizikového chování:

- Vliv rodinného zázemí
- Vrstevníci
- Nenaplněnost volného času
- Upoutání pozornosti

Projevy rizikového chování

Záškoláctví

Záškoláctví je úmyslné zameškávání školního vyučování, kdy žák z vlastní vůle bez vědomí rodičů zanedbává školní docházku. Lze ho rozdělit na impulzivní a plánované (Martínek, 2015). Impulzivní záškoláctví se projevilo u Elišky, která neměla v plánu nejít do školy. Nechala se strhnout starším přítelem a impulzivně s ním utekla.

„VP: Sama mi říkala, že šla s taškou k autu, které je vozí do školy a cestou potkala právě přítele a starší kamarády z dětského domova a utekla s nima.“

S plánovaným záškoláctvím se můžeme setkat u Venduly a Hany, které se vždy ráno vypravily do školy, věděly, že do školy nedorazí. Vždy počkaly, až matka odejde do práce, a vrátily se domů anebo pobývaly u svého kamaráda. Důvody záškoláctví u těchto dívek jsou uvedeny v kapitole o rodinném zázemí.

Dále se ve výzkumu setkáváme se záškoláctvím s vědomím rodičů, tedy skrytým záškoláctvím. V tomto případě je to Tereza, kterou matka úmyslně neposílala do školy.

Matka má odmítavý postoj ke škole, praktiky školy kritizuje. Terezu utvrzovala v tom, že je nemocná, i když jí nic nebylo. Škola měla podezření, že Tereze nic není, proto požadovala po matce omluvenky od lékaře. Matka nikdy žádné nedodala s odůvodněním, že ona nejlépe dceru zná a že nebude jezdit s každou maličností k lékaři, protože nemá auto a bydlí v 10 km vzdálené vsi. Matka postupně přestala komunikovat se školou. Na opakované výzvy školy a OSPODU se k jednání nikdy nedostavila. Vše vygradovalo tím, že Terezu odvezla babička k sobě a zažádala, aby jí byla přidělena do péče. Důvodem, proč Terezu matka neposílala do školy bylo také to, že byla pod vlivem návykových látek a neměla peníze pro Terezu na autobus.

„VP: Když jsme začali v říjnu situaci řešit, tak měla ze 125 odučených hodin zameškaných 70 hodin. Matku jsme opakovaně zvali do školy, ta vůbec nereagovala. V tomhle školním roce nám dokonce nedala ani telefonní číslo, neuvedla potřebné informace do dotazníku, tak jsme ji opakovaně zvali doporučenými dopisy, na to opět nereagovala, tak jsme byly nuceni to nahlásit na OSPOD.“

Šikana

Šikana se projevila u Standy a Štěpána, kteří šikanovali spolužačku ze třídy. Standa chtěl získat přátelství Štěpána a Štěpánovi se spolužačka líbila a chtěl jí tímto způsobem projevit svou náklonost. Iniciátorem šikany byl Štěpán. Spolužačku slovně napadali, házeli jí věci na zem, rozbíjeli je.

„VP: Oba kluci spolužačku slovně napadali, používali hrubé výrazy a nadávky. Nejen, že jí sprostě nadávali, ale brali jí věci, rozbíjeli je, a dokonce vyhrožovali napadením, k vyhrožování došlo i přes Facebook.“

Šikana trvala necelé tři měsíce, podle tvrzení výchovné poradkyně na šikanu upozornili spolužáci.

Rysy šikany se objevují i u Petra, který šikanoval tři roky svého spolužáka. Probíhalo nejen verbální zesměšňování před třídou, ale také fyzické napadání v podobě kopání mezi nohy, dále zavírání do skříně, zamknutí v šatnách atd. Na šikanu se přišlo díky spolužačce, která tomuto chování nemohla už dále přihlížet a vše oznámila třídní učitelce. Petr své chování vnímal jako srandu.

„VP: Šikana se vždycky odehrávala o přestávce, nikdo z učitelů si toho nevšiml a děti měly strach to říct. Možná to ze začátku braly taky jako srandu. Šikanovaný chlapec je

velice tichý, moc nemluví, nikomu se nesvěřuje. Když jsme se s ním bavili, tak říkal, že si na to zvykl a nevadí mu to.“

Podle sdělení výchovného poradce Petr slíbil, že se ubližování spolužákovi z jeho strany opakovat nebude.

U Elišky se šikana objevila v podobě verbálního napadání a vyhrožování především spolužačkám. Eliška s třídou manipulovala natolik, že vyhrožovala dvěma spolužačkám a popudila proti nim i ostatní spolužačky. Situace došla tak daleko, že jedna dívka v průběhu školního roku přestoupila na jinou základní školu mimo město. Druhá spolužačka přestoupila do paralelní třídy. V této době Elišce hrozil pobyt v diagnostickém ústavu, jelikož měla mnoho dalších kázeňských problémů, čehož si byla vědoma.

„VP: Eliška ze strachu před pobytem v diagnostickém ústavu naslibovala i nemožné. Trošku se uzavřela do sebe a přestala komunikovat se spolužáky. Spolužačku v paralelní třídě zatím nechává na pokoji.“

Vulgární agresivita

V těchto případech se jedná o drzé chování ať ke spolužákům, tak i k učitelům, vysmívání spolužákům, vulgární chování při jednotlivých situacích ve třídě.

Příkladem je Dan, který je drzý na učitele, vyjadřuje se velice vulgárně. Drzost k učitelům nastává v situacích, kdy se mu něco nelíbí, má potřebu situaci okomentovat po svém. Jeden z jeho sporů s učitelkou matematiky začal drzým chováním, sprostými výrazy a skončil roztrháním žákovské knížky. Neunesl to, že dostal z matematiky již třetí nedostatečnou.

Petr se svými drzými poznámkami vůči učitelům snaží odvrátit pozornost od výuky a často výuku bojkotuje. Petr má často návaly vzteku, které vyúsťují k tomu, že musí jít na chodbu, aby se uklidnil, jinak je sprostý a nepracuje. K drzému chování navádí i ostatní spolužáky.

„VP: K momentům, kdy se Petr „vzteká“ dochází často, protože Petr strašně těžce nese, když mu něco nejde, když vyučující upozorní na jeho chybu, v těchto chvílích není schopen se ovládnout.“

Eliška je velice často v konfliktu nejen se spolužáky, ale i s vyučujícími. Je sprostá, vyhrožovala svým spolužačkám, hádá se s učiteli o známkách. Podle slov výchovné

poradkyně se Eliška hádala s učitelkou fyziky, při hodině chodila po třídě, začala porovnávat hodnocení svého testu s ostatními a učitelku slovně napadala a snažila se jí donutit, aby jí známku zlepšila.

Vandalismus

Dan několikrát poškodil majetek školy, když popsal školní lavice, utrl vodovodní kohoutky na chlapeckých toaletách. U Dana se jednalo o vandalismus mířený na školní majetek. U Štěpána a Petra se vandalismus projevil poškozováním věcí jejich spolužáků. Štěpán spolužačce rozbíjel psací potřeby, roztrhal obaly od sešitů. Petr ničil věci spolužákovi z jeho třídy, kdy mu hodil telefon na zem a poškodil ho, také mu psal do sešitů a ničil školní pomůcky.

Příčiny rizikového chování

Vliv rodinného zázemí

V této subkategorii se objevují motivy: neúplná rodina, neshody mezi rodiči, dítě žijící v dětském domově, nezájem ze strany rodičů, alkoholismus rodičů.

Adolescenty k rizikovému chování často vedlo špatné rodinné zázemí. Na základě rozhovorů s výchovnými poradci vyplynulo, že všechny děti, u kterých se projevilo rizikové chování, mají společné to, že mají špatné rodinné zázemí nebo pocházejí z dysfunkční rodiny. Žijí buď v neúplné rodině, nefunkční rodině nebo dokonce v dětském domově.

Příkladem může být Petr, který velice často ubližuje ostatním. U Petra se objevuje motiv neshody rodičů ve výchově.

U Hany a Venduly se objevily motivy: neúplná rodina, nezájem ze strany matky a alkoholismus matky. Špatné rodinné zázemí vedlo dokonce Hanu a Vendulu k tomu, že přestaly do školy chodit proto, aby matku naštvaly. Viděly to jako cestu, jak od ní odejít jinam, i kdyby to měl být výchovný ústav, matce to dělaly vyloženě „naschvál“.

„VP: Měly ji za zlý, že se přestěhovaly. Neměly tu žádný kamarády, neměly vlastně ani kde bydlet. Ted' bydlí v jedné místnosti, kde je jenom postel a skříň, matka si tam často zve přítele a často pije alkohol. Dá se říct, že holky nemají vůbec nic, matka dá peníze radši za alkohol a cigarety nebo nemají peníze vůbec. Starší dceru dokonce nutila po nocích uklízet v jedné z místních hospod.“

Z rozhovoru s výchovným poradcem vyplynulo, že důvodem k záškoláctví byl nejenom špatný vztah s matkou, další příčinou proč nechodila Hana do školy, mohlo být to, že se vracela v ranních hodinách spolu s matkou z úklidu domů a nemohla ve škole řádně fungovat.

„VP: Kolegyně bydlí kousek od hospody a v ranních hodinách občas venčí svého starého psa. Bylo jí podezřelé, že Hanu v týchle době venku několikrát viděla a konkrétně vycházet právě z hospody.“

Tuto situaci řešil OSPOD a proběhla případová konference, bohužel i přes tato opatření nedošlo k žádnému zlepšení ve školní docházce ani v postoji matce ke škole. Děvčata dále do školy nechodila, matka nadále nereagovala na telefonáty ze školy, SMS a e-maily. Do řešení situace musela zasáhnout i Policie ČR.

„VP: Nejdřív proběhla výchovná komise. Přišly obě holky i matka. V průběhu komise vyšlo najevo hodně věcí, ale holky nechtěly nic říct a začalo nám být jasné, že je to proto, že tam sedí matka. Matku jsme poslali ven, holky brečely a řekly nám úplně všechno.“

Nejen u Petra, Hany a Venduly se projevil vliv rodinného zázemí na rizikové chování, ale je společným znakem pro všechny případy, o kterých jsem s výchovnými poradci hovořila.

Vrstevníci

U některých dětí se objevil vliv party a kamarádů. Tyto motivy se objevily především u Dana, Elišky a Standy. V této subkategorii se objevují další motivy: požívání alkoholu, užívání návykových látek, získání přátelství, šikana a vliv starších kamarádů.

Dan je členem party starších kluků, kteří mají často problémy s alkoholem, drogami a se zákonem. Díky tomu, že tráví čas s touto partou, dochází k tomu, že se Dan vulgárně vyjadřuje ke spolužákům, je drzý a spolužáky „strhává“ k porušování školního řádu. Byl jednou přistižen s partičkou spolužáků při kouření cigaret v prostorách školy. Do školy dokonce přinesl marihuanu. Zkušenost má i s krádeží cigaret v samoobsluze.

„VP: Přišli jsme to úplně náhodou, když jeden žák přinesl o polední přestávce pytlíček s marihuanou do kanceláře školy. Viděl, jak balíček vypadl jednomu spolužákoj z kapsy, takže věděl, o koho jde. Zavolali jsme si Dana okamžitě do ředitelny, ten přiznal, že je to jeho a tvrdil, že mu to někdo dal před školou a že neví, kdo. Myslíme si, že si to

Dan vymyslel. Nevyšlo to najevo ani při rozhovorech na policii, takže opravdu netušíme, kde je pravda.“

Další, u koho můžeme vidět tento motiv, je Eliška, která má staršího přítele a vídá se se staršími kamarády, kteří žijí společně s Eliškou v dětském domově stejně jako její přítel. Těmito kamarády se nechala strhnout a přidala se k nim při útěku z dětského domova. Po všech bylo vyhlášeno celostátní pátrání, na útěku byli celkem pět dní. Jelikož to bylo v době školního roku, jednalo se i o záškoláctví, ale také se po návratu Elišky do školy zjistilo, že v době útěku požila tvrdé drogy.

„VP: Po útěku Eliška pravidelně chodila na testy na drogy a co já vím, tak už jí nic nenašli.“

U Standy se tento motiv také objevil, a to tím způsobem, že na něj měl vliv jeho kamarád ze stejné třídy, Štěpán. Oba šikanovali spolužačku, jelikož se jim líbila. Když se tato situace řešila, vyšlo najevo, že Standu velmi ovlivňoval jeho kamarád. Standa se snažil Štěpána napodobit, v té době neměl ve třídě jiného kamaráda, takže se snažil chovat jako on, aby získal jeho kamarádství a aby se s ním bavil.

Nenaplněnost volného času

V této subkategorii jsou motivy jako: poflakování, nezájem dítěte a chybějící podpora ze strany rodičů.

Problém u těchto žáků spočívá v nenaplněnosti času smysluplnými koníčky a zájmy. Děti tráví čas s partou, u počítače, rodiče je v zájmech nepodporují ani je k tomu nenabádají. Například Hana a Vendula jsou dle slov výchovné poradkyně velice šikovná děvčata, která ráda malují, jsou šikovná při pracovních činnostech, jsou pořádná atd. Problémem byly ale pomůcky, které si nikdy nepřinesly, protože jim na ně matka nedala peníze, takže zde chybí podpora ze strany matky. Standa je velice šikovný při práci s počítači a občas i vytvořil nějaká školní videa ani v jeho zájmu ho nikdo nepodporuje. Opakem je například Dan, kterého nebaví vůbec nic, volný čas tráví do večerních hodin s partou venku bez nějakého cíle, „poflakuje“ se. Dan nemá zájem navštěvovat nějaký zájmový kroužek, hodně času tráví buď s partou, či u počítače.

Dalším příkladem je Eliška, která má mnoho možností v dětském domově, jak trávit volný čas, ale z její strany o tyto aktivity není zájem.

„VP: Když mně děti z dětského domova vypráví, že v zimě můžou trávit celý víkend lyžováním nebo snowboardováním, v létě na koupališti, v bazénu, tak se až divím, jaké mají možnosti, ale Eliška je radši s nějakou skupinkou, co nikam nechodí, a zůstávají v domově. Radši předstírá, že jí není dobře, aby nikam nemusela.“

Zde je vidět, že i v dětském domově mají děti dost možností k trávení volného času. Jsou jim nabízeny různé činnosti, ale ne všichni je podle slov výchovné poradkyně využijí.

U Hany, Venduly nebo u Terezy se setkáváme s tím, že by rády kroužky navštěvovaly, avšak není jim to umožněno ze strany rodičů, buď jim to neumožňuje finanční situace, nebo je v jejich zájmech nepodporují.

„VP: Nikdy na žádný kroužek nechodila, matka ji ani nezajistila obědy ve škole. Ona by asi i chtěla, ale nešlo to.“

Upoutání pozornosti

Tito žáci se snaží upoutat nevhodným chováním pozornost spolužáků a učitelů. K tomuto chování je mohou vést motivy: neúspěšnost ve školním procesu, snaha získat obdiv spolužáků, protože nemají kamarády, upoutat pozornost spolužačky, nuda a nezájem.

Příkladem jsou Dan, Petr, Standa a Štěpán.

Dan a Petr se svým drzým chováním předvádí před spolužáky, snaží se získat jejich obdiv. Dan se pohybuje v partě starších kamarádů a spolužákům vypráví o tom, co dělají ve volném čase, například o konzumaci alkoholu atd, někteří spolužáci ho za to obdivují. Petr ve škole upoutává pozornost „siláckým“ chováním a ponižováním slabších spolužáků ve třídě. Zároveň ani jeden není úspěšný ve školním procesu, neplní školní povinnosti, mají často špatné známky, svým drzým chováním často upoutávají pozornost učitele. U těchto dvou žáků se ještě objevuje motiv nudy a nezájmu. Nejsou připraveni na hodinu, nemají pomůcky, tím pádem narušují průběh hodiny. Tito žáci nemají žádnou motivaci k učení, učení je nebaví.

„VP: Petr je velmi drzý na učitele a rád na sebe upoutává pozornost. Často má nevhodné poznámky, vykřikuje, směje se spolužákům a provokuje je.“

V případě Standy došlo ke snaze upoutání pozornosti u spolužáka, se kterým chtěl kamarádit, protože ve třídě žádné kamarády neměl. Z tohoto důvodu se Standa přidal ke

Štěpánovi, aby si získal jeho přízeň, když Štěpán šikanoval spolužačku. Štěpán byl ve třídě dost oblíbený, chtěl se mu vyrovnat a být jako on.

„Standa: Připadal sem si ve třídě sám, neměl jsem žádnýho kámoše. Štěpán byl průserář, ale všichni ho měli docela rádi, prostě s nim byla sranda. Nevím, myslel sem si, že když budu jako on, budu mít taky plno kámošů. Jako určitě to byla blbost, choval jsem se blbě, ale Káje jsem se omluvil i jsem jí dal čokoládu.“

Štěpán chtěl naopak upoutat pozornost spolužačky, která se mu líbila, avšak zvolil nevhodný způsob. Kromě toho upoutává pozornost svých spolužáků, není to vždy naprosto v souladu se školním řádem. O Štěpánovi se dá říci, že je „průšvihář“. Mezi jeho prohřešky patří kouření na záchodech, ničení školního majetku atd.

S nudou a nezájmem se setkáváme u Dana, který nic nedělá ve škole ani doma. Nikdy nenavštěvoval žádný zájmový kroužek, nebaví ho se učit, nemá motivaci.

„VP: Podle slov jeho dědečka přijde ze školy domů, odloží tašku a jde ven a domů se vrací pozdě večer nebo hraje hry na počítači. Přípravě do školy moc času nevěnuje, nevím ani o předmětu, který by ho bavil. Ve všech předmětech má špatné známky.“

6.5.2 Faktory ovlivňující změnu chování adolescentů

Tato kategorie je rozdělena do 3 subkategorií, kterými jsou: prarodiče, snaha vyhnout se trestu a snaha lepší budoucnosti. Kategorie pojednává o faktorech, které na žáky měly vliv a pomohly jim alespoň trochu ke změně rizikového chování a zároveň jim dávají šanci, aby se chování zlepšilo a neopakovalo.

Prarodiče

Když se někteří žáci ocitli ve velmi tíživé situaci, ani jeden z rodičů nebyl schopný plnit rodičovské povinnosti (z důvodu užívání alkoholu rodiči, konfliktů rodičů s dítětem, funkčnosti rodiny), bylo velice pozitivní, že se mohli obrátit na své prarodiče. Život u nich se pro ně v některých případech stával jedinou možností „normálního“ života.

Rodinné zázemí poskytl prarodiče Danovi. Do péče prarodičů se dostal po rozvodu rodičů, nejprve o něj nejevil zájem pouze otec, později ani matka, která si našla nového přítele a propadla užívání alkoholu. Prarodiče Danovi poskytují vše potřebné, aby se mohl řádně vzdělávat, i když má Dan vše, co potřebuje, neustále se s ním řeší nějaké problémy, jak ve škole, tak doma.

Tereza, Vendula a Hana mají společné, že žily v neúplné rodině s matkou, která se o ně nestarala, užívala alkohol, nedbala na jejich školní docházku. Z tohoto důvodu se schylovaly k záškoláctví, v případě Terezy dokonce k úmyslnému záškoláctví s vědomím matky. Situace v případě Terezy byla vyřešena odloučením od matky. Terezu si vzala do péče její babička, která o ní řádně pečuje, spolupracuje se školou a Tereza postupně poznává věci, které jsou pro ostatní běžné, jako je například rodinná dovolená, pomůcky do školy atd.

„Tereza: Já jsem si nejdřív myslela, že to je normální, že takhle žijou všichni, ale to jenom když jsem byla mladší. Pak už jsem viděla, že se mamka chová divně. Pořád mi říkala, že sem nemocná, bála sem se to někomu říct, fakt jsem se i styděla. Hodně jsem záviděla bráchoj, kterej mohl bejt u babičky. Od té doby, co bydlím u babičky, je všechno jiný. Jsem strašně ráda, že můžu bejt u ní.“

Od doby, kdy je Tereza u babičky, se výrazně zlepšil její prospěch. Školní docházka je téměř 100 % a spolupráce školy s babičkou je vzorná. Také Hana a Vendula o víkendech navštěvují babičku a tráví zde většinu času. Od té doby, kdy jsou častěji u babičky, se jejich chování mírně zlepšilo a jejich absence už není tak vysoká.

V jistém slova smyslu ovlivňovala babička i Elišku, která žije v dětském domově. Do té doby, co žila její babička, se dá říci, že Eliška neměla velké kázeňské problémy, babička si Elišku podle svých možností brala na víkend nebo na Vánoce, měla na Elišku pozitivní vliv. Od doby, co babička nežije, se Eliščíno chování výrazně zhoršilo.

Podle slov výchovného poradce také Štěpán velice rád pobýval s babičkou, trávil s ní mnoho času a rád jí pomáhal.

„VP: Mluvila jsem se Štěpánem několikrát, ještě když byl žákem naší školy, bylo to, protože máma nebývala moc často doma. Babička pracuje v kině a Štěpána velice baví jí tam pomáhat.“

Snaha vyhnout se trestu

Příkladem jsou Eliška a Petr. Každý z nich zlepšil své chování pod hrozbou možného trestu, který je u každého odlišný. Objevují se zde motivy: hrozba pobytu v diagnostickém ústavu a strach z otce. U Petra došlo ke zlepšení chování, jelikož se bojí svého otce.

„VP: Myslím, že se chová stejně jako jeho táta, který pro ránu nejde daleko. Když jsme mluvili s jeho tátou, tak nám nabízel, že kdykoliv bude s Petrem problém, přijede a vytáhne si ho ze třídy a zmlátí ho, takhle jsme to ale fakt neřešili a oběma rodičům doporučili rodinnou terapii, ale jeho otec se tomu doslova vysmál.“

Když se řeší nějaký problém ve škole a dostaví se otec k jednání, vždy nastane obrat k lepšímu, jelikož se dle učitelů Petr bojí trestu.

U Elišky je hrozba trestu v podobě pobytu v diagnostickém ústavu, do kterého by měla být umístěna, pokud by problémy s jejím chováním přetrvávaly. Těto hrozby se zalekla, protože nechtěla být odloučena od svého přítele z dětského domova. Díky možnosti řešení tímto způsobem došlo ke zlepšení jejího prospěchu i chování.

Snaha o lepší budoucnost

Z rozhovorů s žáky vyplynulo, že faktorem, který přispěl ke zlepšení rizikového chování nebo ovlivnil rizikové chování, byly plány do budoucna. Objevují se zde motivy: dokončit základní školu, najít si práci, osamostatnit se, studovat na střední škole, zlepšit si prospěch a věnovat se koníčkům.

Hana a Vendula chtějí úspěšně ukončit vzdělání na základní škole, aby se mohly vyučit kuchařkami. Mají toho hodně společného, vzájemně si pomáhají, jsou často odkázány samy na sebe, proto chtějí i společně pokračovat ve stejném učebním oboru. Postupně se chtějí osamostatnit, dokud se tak nestane, chtějí bydlet nebo trávit čas u babičky. Obě dívky již plánují brigádu a těší se, až budou mít alespoň nějaké vlastní finance.

„V: No, se ségrou jsme přemýšlely, že nás baví vařit, tak chceme jít na kuchařku.“

„Já: Takže se chceš vyučit společně se ségrou?“

„V: Chtěly bysme, nechci tam bejt sama a chci se o ségru postarat, ale ségra má blbý známky, tak si dáme ještě jednu přihlášku, prostě abysme tam byly spolu.“

Elišce se v dětském domově nelíbí, a proto si chce podat přihlášku na střední školu a snaží se prosadit školu, která je 50 km vzdálená, byla by ubytována přes týden na internátu a do domova by se vracela pouze o víkendech, dalším důvodem je, že na této škole studuje i její přítel a ona s ním chce trávit čas a studovat s ním stejný obor.

„Já: A Eliška vychází už v osmé třídě? Nechce dokončit devátou společně se spolužáky?“

„VP: Ne, nechce. Když sem s ní řešila výběr oboru, zajímalo ji jen to, že bude na stejné škole jako její přítel, dokonce mi i tvrdila, že i on kvůli ní podá přihlášku na jiný obor, kde budou společně.“

Výše uvedené důvody Elišku motivují k tomu, aby neměla problémy s chováním, mohla dokončit základní školu a neměla problémy ve škole a v dětském domově. Ať už z tohoto důvodu, ale i z důvodu, aby nebyla umístěna v diagnostickém ústavu.

Standovo chování se zlepšilo po odchodu Štěpána na jinou školu a z rozhovoru s ním vyplynulo, že svého chování velmi lituje a nechce se již takto zachovat. Standovy plány do budoucna jsou, že se snaží zlepšit si prospěch ve škole a rozvíjet své zájmy, chtěl by se zapojit do kroužku, kde by měl možnost zpracovávat videa a upravovat je.

Od doby, co bydlí Tereza u babičky, se snaží zlepšit prospěch ve škole, což se jí daří, protože zjistila, že když chodí pravidelně do školy a slyší výklad, tak jí to jde lépe. Přestože je v šesté třídě, již přemýšlí o své budoucnosti, ráda by se stala veterinářkou.

„Tereza: Babička má hodně zvířat, protože bydlí na vesnici a mě hrozně se baví se o ně starat, taky chodím ve vesnici k jedné paní na koně, hrozně mě to baví, chtěla bych být veterinářka.“

Dan v rozhovorech o své budoucnosti moc nemluvil, tvrdil, že je mu to spíše jedno, nebyl moc sdílný. Podle Danových slov ho nic nebaví a nepřemýšlí o žádných plánech do budoucna, není ničím motivován.

„D: Nó, být venku s klukama nebo hrát na počítači.“

„Já: Myslela jsem spíš nějakou práci, kterou bys chtěl jednou dělat.“

„D: Já nevím, já asi nechci nic dělat. O tom fakt nepřemýšlím, to je ještě strašně daleko. Teď mě všechno dávají babička s dědou. Prostě nevím.“

Podle slov výchovné poradkyně, která s Petrem řešila plány do budoucna, vyplynulo, že ani Petr zatím žádné plány do budoucna nemá, nebaví ho se učit, není nijak motivován.

„VP: [...]Když jsem se Petrovi snažila vysvětlit, že by se měl začít učit, protože si myslím, že hloupý určitě není, vysvětlovala jsem mu, že známky z osmé třídy se mu budou psát na přihlášku, tak mi odpověděl, že v žádném případě nepůjde na školu, na které by se musel učit. Že v tom má jasno.“

6.5.3 Shrnutí výsledků

Z výsledků výzkumu vyplynuly dvě kategorie. Kategorie jsou nazvané: motiv rizikového chování a faktory ovlivňující změnu chování adolescentů. První kategorie je rozdělena do dvou subkategorií, kterými jsou příčiny rizikového chování a projevy rizikového chování. Tyto subkategorie byly ještě rozděleny na další. V případě subkategorie projevy rizikového chování na: záškoláctví, šikanu, vulgární agresivita a vandalismus. V případě subkategorie příčin rizikové chování: vliv rodinného zázemí, vrstevníci, nenaplněnost volného času a upoutání pozornosti. Ve druhé kategorii byly vymezeny tři subkategorie, kterými jsou prarodiče, snaha vyhnout se trestu a snaha o lepší budoucnost.

V subkategorii projevy rizikového chování byly vyčleněny další subkategorie záškoláctví, šikana, vulgární agresivita a vandalismus, kam jsem zařadila jednotlivé žáky, u kterých se projevila tato forma rizikového chování.

Další subkategorií už jsou jednotlivé příčiny, které mohou vést adolescenty k rizikovému chování a vyplynuly z rozhovorů.

V první subkategorii, která je pojmenovaná jako vliv rodinného zázemí, se vyskytly ještě další motivy jako neúplná rodina, neshody mezi rodiči, dítě žijící v dětském domově, nezáměr ze strany rodičů nebo alkoholismus rodičů. Do této subkategorie spadají všichni adolescenti. U všech žáků je problém s rodinným zázemím. U Petra na první pohled vypadalo, že je doma vše v pořádku, jedná se o normální fungující rodinu, že je ale vše jinak, vyplynulo z rozhovorů. Protipólem je Eliška, která se s matkou vůbec nestýká a není s ní vůbec v kontaktu, na rozdíl od ostatních. Ostatní žijí alespoň s jedním z rodičů nebo s prarodiči.

Druhou subkategorií jsou vrstevníci, kteří v některých případech ovlivňovali adolescenty v rizikovém chování. Byly zde nalezeny další motivy jako užívání alkoholu, užívání návykových látek, získání přátelství a šikana. Nejvýraznějším příkladem je především Dan, na kterého má parta velký vliv. U Dana je vliv party zřejmě největší. Další, u koho se můžeme s tímto motivem setkat, je Eliška, na kterou měli vliv kamarádi z dětského domova, avšak ne tak výrazně jako na Dana. Krátkodobý negativní vliv můžeme zaznamenat ještě u Standy, kterého ovlivňoval jeho kamarád. Vliv vrstevníků se neprojevil vůbec u Hany, Venduly a Terezy.

Třetí zmiňovaná subkategorie je nazvána nenaplněnost volného času. Dalšími motivy, které se zde objevily, jsou poflakování se, nezáměr dítěte a žádná podpora ze strany rodičů. Pro všechny je společné, že netráví smysluplně čas, někteří nemají podporu ze strany rodiny. U všech kromě Dana, Elišky a Petra vyplynulo, že i v případě, kdy mají o něco zájem, není zájem podporován rodiči.

Do čtvrté subkategorie pojmenované upoutání pozornosti spadají motivy: neúspěšnost ve školním procesu, snaha získat obdiv spolužáků, protože nemají kamarády, upoutat pozornost spolužačky, nuda a nezáměr. Do této subkategorie patří žáci Dan, Petr, Standa a Štěpán. Petr a Dan se často rádi předvádějí před spolužáky, a to vulgárními výrazy, které jsou vedené vůči učitelům nebo některým spolužákům. Standa se snažil upoutat pozornost, jelikož neměl kamarády a chtěl „udělat dojem“ a získat si přátelství Štěpána. Ve Štěpánově případě se jednalo o upoutání pozornosti, která se projevila šikanou spolužačky.

Ve druhé kategorii jsem se zabývala faktory ovlivňující změnu rizikového chování adolescentů. Kategorie je rozdělena na tři subkategorie: prarodiče, snaha vyhnout se trestu a snaha o lepší budoucnost.

Do první subkategorie spadají Dan, Tereza, Hana, Vendula a Štěpán. V této subkategorii se zabývám tím, jaký vliv mají prarodiče na jednotlivé žáky, kteří měli špatné rodinné zázemí a našli zázemí u prarodičů.

Druhou subkategorii je snaha vyhnout se trestu. Patří sem Eliška, která se snaží vyhnout trestu v podobě pobytu v diagnostickém ústavu. Petr se snaží vyhnout trestu v podobě „výprasku“ od otce.

Třetí subkategorie pojednává o snaze lepší budoucnosti, kde jsou motivy: dokončit základní školu, najít si práci, osamostatnit se, studovat na střední škole, zlepšit si prospěch a věnovat se koníčkům. Snahu o lepší budoucnost projevily Vendula, Hana, Tereza, Standa v jistém smyslu i Eliška.

6.6 Diskuse

Cílem kvalitativního výzkumu bylo zjistit a popsat projevy a příčiny, které vedou adolescenty k rizikovému chování, dále faktory ovlivňující změnu chování adolescentů. Na základě rozhovorů a jejich následného rozboru byly určeny dvě kategorie.

Podle většiny výzkumů je třeba hledat základy rizikového chování v rodině. Dítě může být negativně ovlivněno buď přehnanou péčí a vysokými nároky rodičů, nebo naopak nezájmem rodičů. Dítě dostává prostor k manipulacím a únikům právě tehdy, když rodiče pravidelně nekontrolují školní práci a výsledky (Martínek, 2015). Toto tvrzení se ve výzkumu potvrdilo, jelikož všichni adolescenti mají špatné rodinné zázemí. Pocházejí z neúplných rodin, žijí s jedním z rodičů, s prarodiči, v dětském domově, ve střídavé péči nebo v nefunkční úplné rodinně, kde se vše řeší násilím. Ve většině rodin se navíc ukázal být velice závažným faktorem alkoholismus rodiče, u kterého jedinec žije. Pro většinu neúplných rodin je také společné, že nejsou dobře finančně situovány, rodiče pak děti nemohou podporovat v jejich zájmech, mnohdy je finanční situace tak špatná, že dětem neobstarají ani školní pomůcky. Opakem byla pouze jedna rodina, která je dobře finančně situována, ale rodiče chlapce však v jeho zájmech nepodporují, téměř nejsou doma a nevěnují se mu. V teoretické části je uvedeno, že nepřítomnost otce v rodině negativně ovlivňuje chování jedince, což se ve výzkumu potvrdilo, jelikož šest z osmi adolescentů žije pouze s matkou bez přítomnosti otce. Potvrdilo se, že je u těchto jedinců zvýšená pravděpodobnost předčasného odchodu ze školy (dva žáci odcházejí v osmé třídě) a větší pravděpodobnost projevů násilného chování (vyskytlo se u tří žáků).

Vliv vrstevníků, jak uvádím ve čtvrté kapitole, měl částečný vliv na adolescenty. Podle této kapitoly je stěžejním faktorem pro záškoláctví vliv party, který s ním jde ruku v ruce. Vliv vrstevníků na záškoláctví se objevil pouze u jednoho z adolescentů, u dalších vše pramení z rodinného zázemí. Ve čtvrté kapitole je uvedeno, že parta může mít vliv na kriminální chování jedince, jakožto užívání návykových látek a požívání alkoholu, který se projevil v této míře pouze u jednoho z adolescentů.

Potvrdila se myšlenka z kapitoly výzkumu o nenaplněnosti volného času. Volný čas představuje činnosti, které jsou pro jedince prospěšné a slouží jako prevence rizikového chování (Pávková, 2008). Ani jeden z adolescentů nenavštěvuje žádný zájmový kroužek a rodiče je v jejich zájmech nepodporují nebo nemají dostatečné finanční prostředky. Někteří z adolescentů projevují zájem o určité činnosti ve škole tím, že jsou při

pracovních činnostech aktivní a pracovití nebo se podílejí na činnostech pro školu. Kdyby byly jejich zájmy podporovány, je možné, že by se dalo rizikovému chování předejít nebo ho alespoň minimalizovat a naplněné trávení volného času volnočasovými aktivitami by mohlo sloužit jako vhodná prevence rizikového chování.

V subkategorii projevů rizikového chování jsem se zabývala případy záškoláctví, u kterého jsou v teoretické části uvedeny dvě příčiny. První je záškoláctví impulzivního charakteru a druhé je účelové, plánované (Martínek, 2015). Ve výzkumu se objevily obě tyto příčiny. Příčiny se dále ještě dají rozdělit do tří skupin na negativní vztah ke škole, vliv rodinného prostředí, trávení volného času a vliv party (Martínek, 2015).

Záškoláctví z důvodu negativního vztahu ke škole se neprojevilo ani u jednoho z žáků, naopak vliv rodinného prostředí se projevil u tří žáků a vliv trávení volného času a vliv party se objevil u jedné žákyně.

Dále jsem se zabývala šikanou, kde jsou uvedeni čtyři žáci, kteří byli iniciátory šikany. Potvrdil se fakt z kapitoly stupně šikany, kde se píše, že první a druhý stupeň šikany se odehrává převážně na základních školách, třetí stupeň je výjimečný (Kolář, 2001). Se třetím stupněm šikany jsem se u žádného z žáků nesešla. Ve dvou případech se jednalo o první stupeň šikany, který je nazýván ostrakismem a jedná se o verbální napadení jedince a fyzické ubližování není časté. U jednoho případu se můžeme setkat s druhým stupněm šikany, jelikož docházelo k fyzické agresi (Kolář, 2001).

U většiny došlo k „polepšení“ či omezení rizikového chování, které vychází z několika podnětů. Prvním je změna rodinného zázemí. Rodinné zázemí, jak už jsem popisovala, má nejpodstatnější vliv na jedince. U jedinců, kteří změnili prostředí a bylo nahrazeno fungujícím, došlo ke zlepšení. Dalším podnětem je snaha vyhnout se trestu, ten se projevil u 2 jedinců. Trest zde představuje pobyt v diagnostickém zařízení a „výprask“ otce. U dalších je faktorem zlepšení skutečná lítost a pochopení, že nejednali správně, či odchod na jinou školu nebo snaha o lepší budoucnost v podobě dokončení základní školy, osamostatnění se, nalezení práce atd.

Provedené výzkumné šetření je omezeno pouze na dvě základní školy, takže nemohou být vyvozeny obecně platné závěry. Zkoumaný vzorek nebyl příliš vysoký, týkal se osmi žáků, kteří byli vytipováni na základě strukturovaných rozhovorů s výchovnými poradci. Z těchto důvodů nemusí platit výsledky výzkumu na všech základních školách u adolescentů.

7. Závěr

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části. První část je teoretická a zabývá se vymezením a charakteristikou termínu adolescence, důležitého období plného proměn v životě jedince. Dalším tématem je právě rizikové chování, které se zabývá vymezením tohoto pojmu, je možné ho zkoumat v různých disciplínách pod různými úhly pohledu.

Dále se zabývám formami rizikového chování, kdy jsou uvedené pouze některé, které byly uznány za nejdůležitější. Pozornost je věnována především agresí a jejímu členění, podrobně se zabývám šikanou, vymezením jejích stupňů a jejími aktéry. Dále je věnována pozornost kyberšikaně, která je v dnešní době moderních technologií hodně diskutovaná v celé naší společnosti, zabývá se specifiky kyberšikany, formami a aktéry, které v ní figurují. Poslední kapitola této části se věnuje chování, které souvisí s agresivním chováním a kriminalitou, zde jsem uvedla záškoláctví, krádeže a vandalismus a zároveň jejich charakteristiku. V závěru teoretické části se zabývám prevencí, se kterou se setkáme na základních školách, zde se jedná především s primární prevencí.

Praktická část byla provedena pomocí kvalitativního výzkumu, který byl uskutečněn na dvou základních školách. Výzkum se skládá z polostrukturovaných rozhovorů, které jsou vedeny s výchovnými poradci na daných školách. S adolescenty jsou vedeny pouze krátké rozhovory. Zároveň mi bylo možno nahlédnout do kazuistik, které si výchovní poradci vedou a archivují, byla dodržena anonymita a byly zaškrtnuty osobní informace. Výzkumným vzorkem se stalo osm žáků dvou různých základních škol, kteří byli vytipováni výchovnými poradci. Podstatné informace byly získány od výchovných poradců, rozhovor s adolescenty byl doplňující. Cílem praktické části bylo určit motivy, které vedou adolescenty k rizikovému chování. Nejvýraznějším motivem, který spojoval všech osm adolescentů, bylo nedostatečné rodinné zázemí ať už po stránce materiální nebo sociální. Většina adolescentů žije v neúplné rodině, většinou s jedním z rodičů, pouze jeden chlapec žije v na první pohled funkční rodině. Dalším výrazným motivem, který vyšel najevo, bylo neplnohodnotné a nesmyslné trávení volného času. Důvodem je buď nezáměr adolescentů, nedostatek motivace, nebo nezáměr rodičů, které je v zájmu nepodporují. Dalším výrazným motivem je vliv vrstevníků. Adolescenti se snaží získat mezi vrstevníky vliv, snaží se zapadnout, získat obdiv. Motiv upoutání pozornosti se objevil u čtyřech žáků. Jako pozitivní vidím, že se téměř u všech projevila snaha polepšit se.

Podle výsledků výzkumu je skutečně důležité a podstatné věnovat úsilí primární prevenci na základních školách, motivovat děti k volnočasovým aktivitám, protože příčinou rizikového chování bývá často nuda. Jako velice důležitou vidím spolupráci rodiny a školy, rodiče by měli dát dětem jasná pravidla, která by měly děti dodržovat. Zároveň je velmi důležité zvýšení informovanosti rodičů v oblasti rizikového chování.

Použitá literatura

BÁRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Praha: Sdružení SCAN, c2010. ISBN 978-80-87258-47-7.

CARR-GREGG, Michael a Erin SHALE. *Puberťáci a adolescenti*. Praha: Portál, 2010, 200 s. ISBN 978-80-7367-662-9.

ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. ISBN 80-902614-1-8.

ČERNÁ, Alena. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 9788024745770.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 231 str. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování: [cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-x.

KOPECKÝ, Kamil a Veronika KREJČÍ. *Rizika virtuální komunikace – příručka pro učitele*. Olomouc: Net University s.r.o., 2010, 34 s. ISBN 978-80-2547866-0.

KREJČOVÁ, Lenka. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3474-3.

KRULICHOVÁ, Eva, Zuzana PODANÁ a Jiří BURIÁNEK. *Delikvence mládeže: trendy a souvislosti*. Praha: Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-860-3.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0.

LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2.

MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, 141 s. ISBN 80-7178-747-7.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015, 190 stran. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6.

- MAŠKOVÁ, Anna a spol. *Kyberšikana ve školním prostředí: Metodický materiál pro pedagogické pracovníky*. Národní centrum bezpečnějšího internetu, 2012.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 8024713624.
- MŠMT. MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ©2013-2020 [online]. [cit. 2020-05-1]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/>
- PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. ISBN 9788073674236.
- PAVLAS MARTANOVÁ, V. *Primární prevence rizikového chování v podmínkách školy*. In: VALENTOVÁ, L. a kol., 2013. *Školní poradenství II*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. 208 s. ISBN 978-80-7290-629-1.
- RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L. a kol. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Universita Palackého. 2003. Počet stran 290. ISBN 80-244-0646-2.
- ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikamu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, 147 str. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3
- SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, 186 str. ISBN 978-80-7372-448-1.
- Školní metodik prevence, Národní ústav pro vzdělávání. *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © [cit. 14.05.2020]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/projekty/rspp/skolni-metodik-prevence>
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- TOMÁNEK, Pavel. *Kyberšikana jako aktuální problém v současné rodinné výchově*. Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání. 2012, roč. 2, č. 1, s. 30-43.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2992-3.

Přílohy

Příloha A – Rozhovory:

Orientační struktura rozhovoru

1) Rozhovor s výchovným poradcem

ZJIŠTĚNÍ INFORMACÍ O RESPONDENTOVÍ

- Jaký je věk a pohlaví žáka?
- Jaký je prospěch žáka ve škole?
- Co víte o rodinném zázemí? Pochází z úplné či neúplné rodiny. Spolupracují rodiče se školou?
- Jak tráví žák volný čas, má nějaké koníčky? Navštěvuje nějaké zájmové kroužky?
- Má kamarády nebo je členem nějaké party?
- Má výrazné charakterové vlastnosti?

RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

- Jaká forma rizikového chování se projevila?
- Jak se projevilo?
- Měl žák s rizikovým chováním již dříve?
- Byl s žákem řešen nějaký problém?
- Víte proč to udělal? Co ho k tomu vedlo.
- Jak se chová ve škole?
- Jaký má vztah ke spolužákům a učitelům?
- Ovlivnil svým chováním někoho dalšího?
- Poučil se ze svého chování?

ŘEŠENÍ

- Jak vyšel případ najevo?
- Jak se řešilo rizikové chování?
- Kdo byl informován?
- Spolupracovali rodiče?
- Byl k řešení přizván i někdo další mimo školu (OSPOD, Policie ČR)?
- Jaké má plány do budoucna?
- Projevil lítost? Vzal si ponaučení?

2) Rozhovor s adolescenty

- Jaké máš zájmy, co tě baví?
- Udělal si něco špatného? Co tě k tomu vedlo?
- Ponaučilo tě to?
- Co plánuješ do budoucna?

Příloha B – souhlas s výzkumným rozhovorem:

Informovaný souhlas s výzkumným rozhovorem

Vaše dcera/syn byl/a požádán/a o rozhovor v rámci sběru dat pro bakalářskou práci s názvem Rizikové chování žáků 2. stupně základních škol, která je vedena na katedře psychologie Univerzity Hradec Králové studentkou Adélou Rázlovou.

S Vaším souhlasem bude tento rozhovor přepsán a použit pro analýzu.

Vaše rozhodnutí je pro mě závazné.

Prosím o udělení souhlasu zákonných zástupců k provedení rozhovoru za výše uvedených podmínek.

SOUHLASÍM/NESOUHLASÍM Podpis:

.....

Pokud budete mít jakékoli dotazy, jsem k dispozici na e-mailové adrese adela.razlova@seznam.cz či telefonním čísle 777 596 606.